

25 ÉVES

A MEZŐGAZDASÁGI JOG OKTATÁSA
A TUDOMÁNYEGYETEMEKEN

Emlékülés

S z e g e d

1976. március 29 — 30.

1.

A Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
Mezőgazdasági és Munkajogi Tanszéke Kiadványai

25 É V E S

A M E Z Ő G A Z D A S Á G I J O G O K T A T Á S A
A T U D O M Á N Y E G Y E T E M E K E N

S z e g e d

1976. március 29-30.

Kiadja

a József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara
Mezőgazdasági és Munkajogi Tanszéke
S z e g e d

B 85143

Dr. BALÁZS JÓZSEF

az Állam- és Jogtudományi Kar
dékánhelyettese /Szeged/

A szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tanácsa nevében tisztelettel köszöntöm a mezőgazdasági jog egyetemi oktatásának 25. évfordulója alkalmából rendezett emlékülés vendégeit, valamennyi résztvevőjét.

Immár bevett természetes és jó szokássá vált, hogy állami-társadalmi életünk jelentősebb eseményeinek nagyobb évfordulóin egyrészt visszatekintő értékelését, elemzését adjuk az eddig megtett utnak, másrészt az addigi tapasztalatok és a letisztult konzekvenciák alapján vázoljuk az elkövetkezendő időszak főbb lehetőségeit, feladatait. Tulajdonképpen ezt a célt szolgálja a jelen emlékülés is, amint az a meghívók programjából is kitűnik.

Az egyetemi oktatás keretében önmagában is jelentős és feltétlen hasznos akár egy-egy oktatott tárgy, diszciplína előbbiekben értelmezett áttekintése, feldolgozása. Ez alkalommal azonban lényegesen többről van szó, mint csupán egy tan- és ismeretanyag, azaz a mezőgazdasági jog áttekintésének értékelése. Ugyanis a mezőgazdasági jog indokoltsága, kialakulása és fejlődése szorosan és alapvetően kapcsolódik:

- a szocialista társadalmi rendszerünk kialakulásához és fejlődéséhez

- a magyar szocialista jogrendszer tagozódásának kérdéséhez, a hazai szocialista jogtudomány kialakulásához és fejlődéséhez
- az elmúlt három évtized jogalkotásához és jogalkalmazásához
- és nem utolsó sorban az előzőekkel összhangban - a hazai jogászképzés alakulásához.

Az említett társadalmi, jogi területek dialektikus kapcsolata következtében a mezőgazdasági jog egyetemi oktatásának 25 évét sem értékelhetjük önmagában, a főbb társadalmi, gazdasági és jogi összefüggések bemutatása nélkül. Így - gondolom - nem véletlen, hogy jelen emlékülés szakmai programja is "A mezőgazdasági jog kialakulása és fejlődése Magyarországon 1951-1976. között" című előadással kezdődik.

Tisztelt Emlékülés! Nem lehet célom szakmai kérdésekbe bocsátkozni, megteszik ezt Önök, szakemberek, a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog, illetve a földjog elméleti és gyakorlati művelői. Szabadjon azonban a mezőgazdasági jog oktatásának néhány történeti specifikumára utalni.

A mezőgazdasági jog oktatását hazánkban 1951-ben vették be. Időbelileg tehát csaknem egybeesik az egyik leglényegesebb egyetemi reformmal. A jogászképzés tartalmi szempontból ugyanis 1950-től fejlődött jelentős mértékben. Amellett, hogy ebben az évben megkezdődött a marxizmus-leninizmus kötelező oktatása, a jogászképzés azáltal is korszerűbbé vált, hogy a jogi szaktárgyak programját a szocia-

lista jogrendszer tagozódásának megfelelően alakították át.

A mezőgazdasági jog oktatása bevezetésének alapvető sajátossága, hogy arra minden előzetes hazai múlt, tapasztalat nélkül került sor, több évvel megelőzve a mezőgazdasági jog két elemének, a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog, illetőleg a földjog önálló jogágazati létezését, valamint a megfelelő jogtudományág megjelenését, sőt az 1948-49-es években induló hazai termelőszövetkezeti mozgalom jogi szabályozása is még kezdeti stádiumban volt.

E körülményekkel kapcsolatban csupán három motívumot kívánok kiemelni.

Elsőként, hogy a mezőgazdasági jog oktatása, annak bevezetése óta együtt alakult és fejlődött a jogtudományi ág fejlődésével a mezőgazdasági termelőszövetkezet, továbbá a földtulajdon és földhasználat jogi szabályozásával és a joggyakorlattal; végsősoron a hazai termelőszövetkezeti mozgalom alakulásával, fejlődésével.

Második jellegzetesség, hogy ebben a többreüt, szorosan összekapcsolódó fejlődési folyamatban jelentős úttörő szerepet vállaltak a mezőgazdasági jog egyetemi oktatói is, akik az oktatás mellett aktívan részt vettek a termelőszövetkezeti jog és földjog tudományos művelésében, s így e jogtudományi ágak kiépítésében, továbbá, akik a mozgásban lévő társadalmi életünk fejlődés-törvényeinek, elsősorban azok politikai és jogi oldalainak feltárásán tulmenően je-

lontos mértékben hozzájárultak a mezőgazdasági jogintézmények kialakításához, továbbfejlesztéséhez, illetve a már létező jogszabályok és joggyakorlat elemzése alapján azok jobb végrehajtásához.

Végül a mezőgazdasági jog mai fejlettségi szintjéről visszapillantva - úgy gondolom - egyértelműen igazoltnak és indokoltnak látszik a mezőgazdasági jog oktatásának 25 évvel ezelőtti bevezetése, mert egyrészt tulajdonképpen objektív társadalmi igény alapján került erre sor, másrészt a menetközben kibocsátott jogász-generáció bekapcsolódására is tekintettel nem lesz kétséges, hogy a mezőgazdasági jog oktatása és jogtudományi művelése teremtő hatással játszott szerepet a termelőszövetkezetek fejlesztésében és megerősítésében, valamint a földtulajdon és földhasználat jogi rendszerének kiépítésében, s ezzel az egyik alapvető termelési eszköz védelmében, végeredményben mezőgazdaságunk tömeges kollektivizálásának befejezésében, amely egyben a szocializmus alapjainak lerakását is jelentette.

Tisztelt Emlékülés! Mint ismeretes a mezőgazdasági jog, ezen belül a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog és a földjog az egyes szocialista országokban eltérő jogrendszerbeli elrendezést nyert. Továbbá a szakemberek előtt az is ismeretes, hogy hazánkban és más szocialista országokban még jelenleg is napirendre kerülnek a mezőgazdasági jog, s két alkotó elemének egyes vitatható kérdései mind jogelméleti, mind szaktudományági szempontból. Jelen Emlék-

ülés is alkalmas fórum lehet arra, hogy a vitatott kérdések tisztázódjanak, a különböző nézetek egymáshoz közeledjenek, s így a komplex történeti áttekintés alapján újabb lendületet kapjon az Önök által művelt jogtudományi ág.

A mezőgazdasági jog oktatásának 25. évfordulója alkalmából rendezett emlékülést ezek után megnyitottnak tekintem, s ismételten tisztelettel köszöntök minden jelenlevőt. Az emlékülésnek célkitűzéseire eredményes munkát kívánok, s egyben kedves vendégeinknek azt is kívánom, hogy érezzék jól magukat városunkban.

S z e g e d, 1976. március hó 29-én

Dr. FÖLDES IVÁN
tanszékvezető egyetemi tanár /Pécs/

A mezőgazdasági jog kialakulása és fejlődése
Magyarországon 1951-1976. között

"Egy dolog átélni egy kort és más dolog visszaemlékezni rá. A kettő természetesen összefügg egymással, de korántsem ugyanaz. Amikor átéli az ember kora eseményeit, még nem tudja, hogy mivé fejlődnek. Később viszont, amikor visszaemlékezik rájuk, már egy megtett történeti pályán siklik vissza az emlékezet. Éppen emiatt is sokféle torzítása van a visszatekintésnek. De tételezzük fel, hogy lehetséges torzítás és beállítás nélküli visszatekintés."

Lehet, hogy többen ráismertek ezekre a mondatokra, Hiszen idézet volt ez, idézet Erdei Ferenc ama könyvének előszavából, annak bevezető soraiból, amelynek megírásába belekezdett, de korai és hirtelen bekövetkezett halála miatt azt befejezni már nem tudta; mintegy három ívet és az előszót írta meg; az általa részletesen kidolgozott terv alapján készítették el, fejezték be a válogatást életművéből, s az "Emberül élni" címmel - e cím is Őt idézi - jelent meg 1974-ben. Minthogy engem ért az a megtiszteltetés, hogy a mezőgazdasági jog - a földjog és a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog - egyetemi oktatásának 25 éves fordulója alkalmából az első előadást tarthatom, úgy érzem, az első gondolatokkal, az első szavakkal Erdei Ferencet,

a tudóst, a kutatót, a szervezőt, annak mindenek felett emberi nagyságát kell idéznem, aki szorosan vett és művelt tudományága mellett, a mezőgazdasági jog kialakulásának, fejlődésének egyik élesztője, katalizátora és részese is volt, s akit magam mesteremnek vallok. Ugy vélem és érzem, ebből az alkalomból a mezőgazdasági jog egykori és mai művelőinek tisztelegniök kell Erdei Ferenc emléke előtt.

A mezőgazdasági jognak, a földjognak és a mezőgazdasági termelészövetkezeti jognak hazánkban történt kialakulását vizsgálva, a felszabadulás után létrejött gazdasági jog felszámolásához, az ezután kialakult helyzethez, a bekövetkeztet változásokhoz kell visszanyulnunk. Az első írott forrást ezen a téren Szabó Imrének "Népi demokráciánk joga" címmel 1950. április 21-én tartott akadémiai ézékfoglalójában találjuk meg. Szabó Imre ebben az előadásában kritikusan elemezte a burzsoá jogrendszert, annak maradványait, részletesen kitért a gazdasági jog történeti kialakulására a Szovjetunióban és Magyarországon, majd előadása III. részében a népi demokratikus jogrendszer tagozódásának lehetőségeit vizsgálta. Ebben a körben vetette fel, hogy figyelemmel a mezőgazdaság előtt állott feladatokra - a Szovjetunió példája nyomán - helyes volna "az ingatlanjogot külön jogágként kiépíteni és egyelőre a jogág körében általában a mezőgazdasági jog minden szabályát egybefogni?" "A fejlődés jelenlegi szakaszán - mondotta - a bizonyos

fokig szélesen mezőgazdasági jogként megfogott ingatlan-jog alkalmasnak látszanék arra, hogy átmenetileg /kiemelés tőlem - F.I./ összefogja az ingatlanokra és általában a mezőgazdaságra vonatkozó joganyag nagy részét, mindaddig, amíg fejlődésünk további szakaszain ebből a társas gazdálkodásra vonatkozó szabályok csoportja kiválik. "Majd utalt arra, hogy a társas gazdálkodás kiszélesedése után ebben a jogágban csak a szűkebb értelemben vett ingatlanjog maradna meg.

Szabó Imre előadását követően 1951. július 5. és 7-én a Magyar Tudományos Akadémia Jogi Állandó Bizottsága vitát rendezett a magyarországi gazdasági jog kérdéséről. Ez a vita is Szabó Imre akadémiai székfoglalójából indult ki, megállapítva, hogy ezzel kezdődött meg Magyarországon a gazdasági jog lebontásának vitája. Ennek során a vita előadója Szabó Imre előadásából az alábbi következtetéseket vonta le:

1. a gazdasági jog további külön tartása elválasztja népi demokráciánk gazdaságát és államát a polgároktól;
2. új jogként, hódító jogként lép fel;
3. nem felel meg az életviszonyok valóságos elkülönülésének;
4. a gazdasági jog létezése hátráltatja szocialista polgári és államigazgatási jogunk fejlődését.

Szabó Imre előadása és a gazdasági jogi vita között is jelentek meg erre vonatkozó publikációk, ezek között olyan vélemények, miszerint a mezőgazdasági jog létesítésére

irányuló javaslat nem fogadható el.

Végül az előadó megállapította, hogy a gazdasági jog külön tartása szocialista jogunk fejlődése szempontjából különösen a polgári jogra és a mezőgazdaság szocialista átszervezésével kapcsolatos joganyagra nézve veszélyes, ez utóbbira nézve pedig megállapította, hogy az nagy fejlődés előtt áll és megoldása a gazdasági jog keretei között nem látszik lehetségesnek.

A vitában igen sok felszólalás hangzott el, amelyek különböző szempontból vizsgálták a gazdasági jog létével, illetőleg felszámolásával összefüggő kérdéseket. Felvetődött itt a jogrendszer tagozódásának a kérdése is, s megállapítva, hogy "a jogrendszer egy részének önálló jogágazati létjogosultságát a szabályozott társadalmi viszonyok egyneműsége adja meg és, hogy egy-egy jogágazatot közös alapelvek, feladatok és módszerek jellemeznek", a gazdasági jog fenntartását ez okból is elvetendőnek tartotta. A mai történeti visszatekintés szempontjából legjelentősebbek azok a felszólalások voltak, amelyek a gazdasági jog anyagának különböző jogágakban való elhelyezésére irányultak. Egyöntetű volt az az álláspont, hogy a mezőgazdasági jogot az állam- és jogtudományi karokon oktatni kell, önálló jogágazatként való elismerése nélkül. Az un. ingatlanjog vagy földjog tekintetében az álláspontok zömében pozitívak voltak, több vita volt a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog, illetőleg a mezőgazdasági társas gazdálkodás jogáról,

bár a mezőgazdasági jog keretei között egyetemi oktatási diszciplinaként létjogosultságát elismerték. Megjegyzem, hogy már e vita során is felvetődött a szövetkezeti jog, illetőleg a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, a mezőgazdasági társasgazdálkodás jogának a kérdése. Ebben a tekintetben magam is a soron lévő politikai és gazdasági feladat megoldása, a társadalmi viszonyok egyneműsége alapján a földjognak és a mezőgazdasági termelőszövetkezetek működésére és gazdálkodására vonatkozó joganyagnak mezőgazdasági jogként való együttes oktatása és ennek elismerése mellett foglaltam állást azzal, hogy az ipari szövetkezetekre vonatkozó joganyag a polgári jogban oktatható. Ezt az álláspontot a vitaülés lényegében magáévá is tette és az elkövetkező esztendőben ennek megfelelően folyt az oktatás.

A székfoglalót és a vitát követően 1951-ben jelent meg Világhy Miklós könyve "A gazdasági jog problémája" címmel. Szerző a könyv utolsó, VI. fejezetének 4. pontjában tárgyalja a gazdasági jog hagyatékát. Ebben a témakörben, annak ezuttal bennünket érdeklő részében a gazdasági jogba beillesztett szövetkezeti jog problematikájából kiindulva, megállapítja, hogy a szocializmus építése szempontjából a szövetkezetek különféle formái között nagy különbség van, amelyek közül "jelentőségében hatalmasan kiemelkedik egy forma: a szocialista mezőgazdasági termelő-

szövetkezet formája, amely a szocialista parasztság életformájává lesz. A mezőgazdaság kollektivizálásával kapcsolatban a szocialista társadalomban a társadalmi viszonyok olyan új csoportja jön létre, amellyel kapcsolatban a szocialista állam politikája sajátos célokat, feladatokat tűz maga elé, s amely az ezekre a viszonyokra vonatkozó jogalkotás egységes, sajátos alapelveiben is kifejezésre jutnak." Megállapítja továbbá, hogy az újfajta társadalmi viszonyok kialakulása nyomán a fejlődés útja hasonló lesz a szovjet jogrendszeréhez és létrejön a szocialista jog új éga: a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog.

Röviden kitért a földjog kérdésére is, s a föld állami tulajdonba kerülésének perspektívájában az állami föld használatának jogviszonyait magában foglaló földjognak, mint önálló jogágnak a kifejlődését - lényegében Szabó Imre előadásában foglalt végső következtetéssel azonos értelemben - válaszolja fel.

A gazdasági jog felszámolásával kapcsolatban elveti a valamennyi szövetkezetre vonatkozó jogszabályoknak egyetlen jogágazatban történő összefogását, mert ezt formális egységnek itéli. Megállapítván, hogy akkor legfeljebb a földjog és a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog keretei lettek volna felállíthatók, javasolta a mezőgazdasági jognak, mint a kialakuló földjog és a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog egységes diszciplinájának létrehozását, amelynek - mint átmeneti jogtudományi instrumentumnak - keretében

tanulmányozni, elemezni, kutatni és oktatni kell mindazokat a kérdéseket, amelyek a leendő földjog és mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog anyagából megvannak, illetőleg ilyen joganyaggal fokozatosan telítődnek mindaddig, míg a társadalmi-gazdasági fejlődés folytán ezek a jogágak kialakulnak.

Akkor is feltettük, ma utólag is feltehetjük a kérdést: része lehetett-e a mezőgazdasági jog diszciplinája már akkor az új, szocialista jogrendszernek? A válasz határozott igen. Ismeretes, hogy Lenin a szovjetek harmadik orosz tanácskozásán a következőket mondotta: "... tudjuk, milyen nehéz az út, amely a kapitalizmustól a szocializmusig vezet, de azt kell mondanunk, hogy Szovjet Köztársaságunk szocialista köztársaság, mert mi erre az útra léptünk, s e szavak nem maradnak pusztá szavak." Az államnak a joggal való összefüggése folytán az állam szocialista jellege meghatározza a jog szocialista jellegét. Visinszkij pedig már a jogra és természetesen a Szovjetunióra vonatkoztatva mondotta: "... a szocializmus gazdasági alapzata még csak kiépülőben volt akkor, amikor a jog már szocialista volt." Tehát a mezőgazdasági jog, amelynek tartalmát az új társadalmi viszonyok közepette a szocializmust építő népi demokrácia állama által alkotott jog adta, szocialista jog volt.

Ezzel összefüggésben felvethető az a kérdés is, vajon mikor vált önálló jogágazattá a földjog és a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog. Azt hiszem, a kérdés megválaszolá-

sának abból a szempontból, hogy az önálló jogággá válás időpontját, - hiszen időpontról itt aligha beszélhetünk - meghatározzuk, nincs jelentősége. Hiszen ma mindkét jogágnak a jogrendszerben elfoglalt helyét általában elismerik. Viszont egyébként elég nehéz választ adni, hiszen ezeknek a jogágaknak a kialakulása hosszabb és nem is mindig egyenesvonalú politikai-társadalmi-gazdasági fejlődésnek az eredménye. Az irodalmat vizsgálva, 1953 októberében találunk olyan jogelméleti publikációt, amely ezzel a kérdéssel foglalkozik és lényegében arra a következtetésre jut, hogy ebben az időpontban a földjog, mint önálló jogág, már kialakultnak tekinthető, míg a mezőgazdasági termelőszövetkezetekre, a társasgazdálkodásra vonatkozó joganyag tekintetében - bár nem annyira határozottan - hasonló álláspontot foglal el. Ugy vélem, hogy abban az időszakban, amikor a mezőgazdaság szocialista átszervezése befejeződött, mindenképpen megállapítható a földjognak és a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jognak mint önálló jogágaknak a magyar szocialista jogrendszerbe való beilleszkedése.

Bár az oktatásról Veres József kollegám külön előadásban számol be, mégis engedtessek meg nekem, hogy egészen kivételesen a résztvevő, a közreműködő szubjektivitásával néhány megjegyzést tegyek az oktatás megindulásáról. 25 esztendő megszépítő messzeségében, annak az időszaknak lázasan

alkotni vágyó romanticizmusára visszagondolva, bizony nagyon sok objektív nehézséggel találtuk magunkat szemben, hiszen egy addig hazánkban soha elő nem adott olyan jogi diszciplína alapjait kellett lerakni, amelynek politikai és gazdasági bázisa menetközben alakult ki. Az elméleti alapok megteremtéséhez akkor még igen szűkre szabottan álltak rendelkezésre a szovjet földjog és kolhozjog lefordított anyagai, így elsősorban újabb anyagok beszerzésére törekedhettünk, - ezekből néhány publikáció is napvilágot látott, - továbbá arra, hogy a meglévő kodifikált jogszabályi anyagot rendszerezzük, annak társadalmi-politikai-gazdasági indítékait feltárjuk, a szövetkezeti elmélet polgári és szocialista tételeit, elveit, azok mikénti érvényesülését, alkalmazási lehetőségeit előadjuk és leírjuk. Az első egyetemi jegyzet mintegy 200 oldal terjedelemben részben még 1951-ben, egészében pedig a tanév második felében elkészült és a hallgatók rendelkezésére állt.

Ha már most azután a mezőgazdasági jog fejlődését kísérlem megvizsgálni, meglehetősen nehéz helyzetben vagyok. Hiszen ez a 25 év, különösen annak első harmada eseményekben, fordulatokban olyan gazdag volt, hogy annak csupán a mezőgazdasági jogban fellelhető vetülete is csak főbb vonásaiban vázolható fel.

A mezőgazdasági termelés és gazdálkodás jogi szabályozása, a jogtudomány fejlődése általában tükrözi azt a fejlődést, amelyet mezőgazdaságunk - az egész népgazdaság

szocialista építése keretében - megvalósított. A jog - jogszabályok és jogtudomány - a gazdasági alap felépítményeként ezen a téren megfelelően szolgálta a mezőgazdasági termelés fejlesztésének, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének, a nagyüzemi gazdálkodás megszilárdításának ügyét. A jogi felépítmény visszahatott a gazdasági alapra, a nem egyszer a politika, a gazdaságpolitika "szócsöveként" az irányító szervek éppen a jogi szabályozás, a jogpropaganda, a jogtudomány megnyilvánulásai révén tehettek kezdeményező lépést a gazdaság fejlesztésére, némely esetben pedig jelentőségük meghaladta a mezőgazdaság körét és az egész ország fejlődésének, szocialista építésének mérföldkövévé lett.

Ebből a megfontolásból kiindulva úgy tűnik, hogy a mezőgazdaság - a termelést és a szocialista átszervezést is beleértve - és a mezőgazdasági jog annyira párhuzamosan haladt, hogy fejlődésük időbelileg is ugyanazokra a szakaszokra osztható. Ez azonban éppen az imént említett okból mégsem egészen így történt, mert néhány esetben a gazdasági életben itt-ott felvillant haladó, kezdeményező lépést éppen a jog segítségével lehetett kitereljesíteni, beteljesíteni, máskor - bár ez csak igen rövid időszakokra vonatkoztatható - a visszahúzó erő kialakulását a jog segítségével lehetett megátolni.

Ha már a politika, a gazdaság, a jog összefüggéseiről esik szó, - ennek sokirányú egyéb vonatkozását ezuttal mellőzve - röviden kitérnék arra a kérdésre, vajon annak az általánosan elfogadott tételnek a keretében, miszerint a tudo-

mány termelő erővé válik, a mezőgazdasági jog betöltött, betölt-e ilyen hivatást. Már Marx leírta azt, hogy az együttműködés meghatározott módja - termelőerő. Ha az előbbieken elmondottakat valóságosnak fogadhatjuk el, már pedig ezek tények, akkor úgy vélem, a mezőgazdasági jog, természetesen más társadalomtudományokkal, elsősorban az agrárgazdaságtannal együttműködve, - nem szólva itt a természettudományokról -, szolgálati szerepének betöltésén túlmenően, közrehatott mind az un. kettős feladat, a mezőgazdasági termelés fellendítése és a szocialista átszervezés feladatainak megoldásában, mind pedig a későbbi időszakban pl. a termelőszövetkezetek önálló vállalati gazdálkodásának vagy a társulások létrehozásának elősegítésében. Ez összefügg azzal, hogy mind jobban felismerjük a természettudomány és a társadalomtudomány különböző ágazatai között fokozódó, állandó és mind szorosabbá váló összefüggést, azt, hogy egyik a másikat támogatja, érvényesülésüket kölcsönösen előmozdítani képesek, illetőleg enélkül megfelelő határfokkal nem is érvényesülhetnek. A társadalomtudományoknak, a jognak jelentős szerepe van abban, hogy megteremtse a feltételeket más, a termelőerőkre még közvetlenebbül ható tudományágak érvényesüléséhez.

Az eltelt negyedszázadot - beleértve tulajdonképpen a felszabadulástól számított és ide sorolható időszakot is, - Erdei Ferenc meghatározása nyomán, sajátos történeti folyamatnak tekinthetjük, amely a szocialista mezőgazdaság létrehozásától annak teljes kibontakozásához vezet. Az első szakaszban,

amely a szocialista átszervezés befejeződéséig terjed, a mezőgazdaság szocialista átszervezése politikai és gazdaság-politikai programként került kitűzésre. A feladat megoldása elméleti alapon, meghatározott nézetek és elvek alapján indult meg, amelyek a megvalósulás során módosuláson mentek keresztül és az első időszakban elmaradtak a várt eredmények.

A második szakaszban, a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezése utáni időszak programjában a nagy-gazdaságok megszilárdítása, üzemi fejlesztése és gazdasági fellendítése szerepelt, most már a szocialista nagyüzemi gazdálkodást jellemző üzemen belüli és üzemen kívüli, üzemek közötti feladatok kijelölésével. Ezeket a feladatokat is csak részben sikerült megvalósítani.

Ezután következett el - az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésével - a harmadik szakasz, amelynek új közgazdasági környezetében, az egyidejűleg hatályba lépett új jogi szabályozás keretei között meggyorsult az anyagi-műszaki fejlesztés üteme, az önálló vállalati gazdálkodás növelte a nagyüzemek felelősségét, fokozódott a koncentráció és a specializáció, fellendült az üzemek közötti kooperáció, a horizontális és vertikális integráció, kialakulóban van az élelmiszergazdaság.

Amint erre már utaltam, a mezőgazdasági jog fejlődése nem illeszkedik bele szorosan a politikai-gazdasági fejlődés időbeli kereteibe, mégis úgy vélem, az utóbbit kell meghatározónak és elhatárolónak tekinteni a jog, a kodifikáció és a

jogtudomány fejlődése szemszögéből is.

Korábban említést tettem arról, hogy a mezőgazdasági jog körében vannak olyan jogszabályok, amelyeknek az egész ország fejlődése, az egész szocialista építés szempontjából kiemelkedő jelentősége van. Ilyennek kell tekintenünk minde-
nekelőtt a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földmí-
ves nép földhözjuttatásáról szóló, az 1945. VI. tv-be fog-
lalt 600/1945. M.E. sz. rendeletet. A törvény bevezető első
szakasza célként tüzi ki, hogy "... a nagybirtokrendszer meg-
szüntetésével valóra váltsa a magyar földmíves nép évszázados
álmát és birtokába adja ősi jussát, a földet. A feudális nagy-
birtokrendszer megszüntetése - hangzik a továbbiakban - biz-
tosítja az ország demokratikus átalakulását és jövő fejlődé-
sét, a földesuri birtokok parasztkézre adása megnyitja a po-
litikai, társadalmi, gazdasági és szellemi felemelkedés útját
az évszázadok óta elnyomott magyar parasztság előtt. A föld-
reform végrehajtása életbevágó nemzeti érdek és gazdasági
szükségesség..."

Azt hiszem, a polgári forradalom feladatát elvégző ez
a törvény végülis nemcsak a szocialista földjognak, hanem
szocialista társadalmunk létrejövételének is megalapozó tör-
vénye, mely a földosztással a parasztság, a mezőgazdasági
életviszonyok új formájának kialakulását tette lehetővé, egy-
ben az új társadalom megteremtésének jelképévé vált.

Amíg a fordulat évéig, a proletárdiktatura megvalósulá-
sáig a földbirtokpolitika feladata az 1945. évi földosztás

vivmányainak megszilárdítása volt, addig ettől az időponttól kezdődően alapvető követelménnyé vált, hogy a földbirtokpolitika a mezőgazdaság szocialista átszervezését, a termelőszövetkezeti mozgalom fellendülését mozdítsa elő. Ezt a célt elsősorban földjogi jellegű jogszabályokkal lehetett megközelíteni, amelyek egyidejűleg egyfelől a kapitalizálódás ujratermelését gátolták, másfelől az első kollektív gazdaságok megalkakulását segítették elő.

A mezőgazdaság szocialista átszervezése a Szovjetunió történeti példája és a hazai fejlődés ellentmondásainak felismerése alapján vette kezdetét. Kiemelkedő problémát jelentett, hogy - a Szovjetuniótól eltérően - a mezőgazdaság szocialista átszervezés nálunk /és a többi népi demokráciában/ nem a föld nacionalizálása, hanem a föld magántulajdona alapján ment végbe.

A termelőszövetkezeti mozgalom alapvető jogszabálya a 14000/1948. Korm. sz. rendelet volt, amely a földművelésszövetkezetek az I., II. és III. csoportjainak, mint a termelési jellegű szövetkezeti formák három fokozatának szabályozásával, továbbá részükre kötelező működési szabályzatok kiadásával a termelőszövetkezeti csoportok szervezeti, gazdálkodási és jogi kereteit először határozta meg. Ezt azonban ismét a nagyüzemi gazdálkodás földbirtokpolitikai alapjának megteremtését célzó, a részleges, majd az általános tagosítást szabályozó jogszabályok követték. Ezért sem tekinthető véletlennek, hogy Szabó Imre akadémiai székfoglalójában éppenugy, mint ezt

követően a gazdasági jogi vitában az un. ingatlanjognak, a földjognak a különválasztása öltött határozottabb, alig is vitatott formát, szemben a mezőgazdasági termelőszövetkezeti joggal, amelynek életviszonyai akkor voltak kialakulóban és szélesebb körben alig is ismerték. A termelőszövetkezeti mozgalom a parasztság különböző rétegei irányában az ismert lenini hármasszó alkalmazásával indult meg, a termelőszövetkezetek szervezésében és működésében pedig a lenini szövetkezeti tervben meghatározott elvek érvényesítését tűzték ki célul. Ismeretes, hogy az alapelvek nem érvényesültek elvi következetességgel, azok alkalmazásában torzulások mutatkoztak.

A termelőszövetkezeti mozgalom előbb lassan, majd mind nagyobb lendületet véve fejlődésnek indult, előtérbe került a legfejlettebb, III. típusú termelőszövetkezeti csoport, majd a jogi személyiséggel rendelkező önálló, illetőleg a mezőgazdasági termelőszövetkezet. Ez utóbbiak részére a továbbfejlesztett, de változatlanul valamennyi termelőszövetkezetre nézve kötelező mintaalapszabály került a korábbi működési szabályzat helyébe. A mintaalapszabály vált a termelőszövetkezetek alapvető, quasi jogszabályává, amennyiben belső szervezeteiket, működésüket, gazdálkodásuk rendjét csaknem kizárólagosan szabályozta.

E rövid előadás keretében természetesen nem vállalkozhatom arra, hogy a termelőszövetkezeti mozgalomnak az 1950-es évek első kétharmadában megtett rögzös, egyenetlen útját, az

ezzel szoros kapcsolatban álló jogfejlődés alakulását akár csak vázlatosan is jellemezzem. A mozgalom kétizben, 1953-ban és 1956-ban nagymértékben visszaesett. Azt azonban meg kell jegyeznem, hogy egyfelől a jogi szabályozás zömében helyes tendenciájú volt, legfeljebb azok végrehajtásában voltak viszásságok, hiányosságok észlelhetők; másfelől a mezőgazdasági jog tudományos művelése izmosodott, szélesebb körben ismertük meg a többi népi demokrácia, s elsősorban a Szovjetunió földjogát és kolhozjogát, az ismeretek bővülése nemcsak quantitativ eredményeket, az önálló publikációk gyarapodását hozta magával, hanem azok színvonala is emelkedett.

Egyetlen fontos kérdésre mégis ki kell térnem, amelynek a kezdeti fejlődéstől kezdődően és a későbbiekben is igen nagy szerepe, jelentősége volt és van: a termelőszövetkezetek állami irányítására, ezzel összefüggően az állami irányítás és a szövetkezeti demokrácia, illetőleg az állam és a termelőszövetkezet viszonyára.

A kérdés lényegét érintve csupán, utalnom kell arra, amit a lenini elvek torzulásáról említettem. Ezek és egyéb okok is közrejátszottak abban, hogy a termelőszövetkezeti mozgalom első 8 évében általában az un. adminisztratív jellegű irányítás érvényesült. Ez különösen a mezőgazdasági szakigazgatási szervek adminisztratív módszereiben, ennek során a tervezésben, továbbá a begyűjtés révén nyilvánult meg. Az adminisztratív jellegű irányítást lehetett ugyan azzal is magyarázni, hogy a parasztság számára új életforma, a nagyüzemi

gazdálkodás az állami irányítás erőteljesebb végrehajtását tette szükségessé, azonban ennek az időszaknak negatív, a későbbi időszaknak pedig - mikor az adminisztratív jellegű irányítás legalábbis visszaszorult, majd megszűnt - pozitív eredményei azt bizonyítják, hogy az adminisztratív módszerek olyan alkalmazása, amilyenre abban az időszakban sor került, téves és helytelen volt. Megjegyzem, hogy eközben az 1953. évben történtek intézkedések a termelészövetkezeti demokrácia kiszélesítésére és az állami irányítás adminisztratív módszereinek visszaszorítására, ezek azonban - bár átmenetileg hasznosnak látszottak - egész hatásukban a mezőgazdaság spontán és automatikus fejlődése káros elméletének gyakorlati előtérbe nyomulásához, a termelészövetkezeti mozgalom megtorpanásához, sőt visszaeséséhez vezettek. Utóbb ezt a tendenciát felszámolták és - különösen a begyűjtés, az egyes termelési kötelezettségek felszámolásáig - az adminisztratív módszerek ismét alkalmazásra kerültek.

Az ellenforradalom után a párt agrárpolitikai téziseinek 1957 tavaszán történt kibocsátása nyomán alapvető változás következett be a mezőgazdasági termelésnek és a mezőgazdaság szocialista átszervezésének politikájában. Az agrárpolitikai tézisek elemezték és bírálták a korábbi agrárpolitikát és meghatározták a továbbfejlesztés irányelveit. Ugyancsak az 1957. év első negyedében magas szintű jogszabályi intézkedések történtek a földbirtokpolitikai intézkedések végrehajtásában korábban elkövetett törvénysértések lehető reparálására, to-

vábbá az un. földbirtokmaximum megállapítására. Érdekes még megemlíteni azt, hogy egy, az 1958. év elején megjelent kormányrendelet oldotta fel először a mintaalapszabály merevségét, meghatározva a termelőszövetkezetek működésének alapvető szabályait azzal, hogy ennek megfelelően a mintaalapszabály egyes rendelkezéseit a termelőszövetkezetek kiegészíthetik, illetőleg módosíthatják.

Az agrárpolitikai tézisek alapján indult meg a munka a termelőszövetkezetek működése és gazdálkodása átfogó szabályainak kidolgozására. Először valamennyi szövetkezeti ágazat szabályozását tervezték, munka közben azonban kitűnt, hogy az ilyen módon kitűzött feladat megoldására, mindhárom szövetkezeti ágazatra vonatkozó, viszonylag részletes keretszabályok egységes kialakítására nincs lehetőség. Ezután a munka a mezőgazdasági termelőszövetkezet és a termelőszövetkezeti csoport jogi szabályozására korlátozódott és az az 1959. évi 7. sz. törvényerejű rendeletként került kiadásra. Ez a törvényerejű rendelet szabályozta első ízben kódexszerűen a termelőszövetkezeti életviszonyokat. A szabályozás azért öltött törvényerejű rendeletben jogi formát, mert azt eredetileg csupán a mezőgazdaság szocialista átszervezésének befejezéséig terjedő időszakra szánták. Megjegyzem, hogy ez a jogszabály nemcsak Magyarországon volt az első ilyen jellegű jogszabály, hanem a termelőszövetkezetek szabályozásában a többi szocialista országokat is megelőzte. Ezt követően került kiadásra hasonló jogszabály a Német Demokratikus Köztársaságban és

Csehszlovákiában. Tartalmára természetesen nem lehet kitérni, csupán három megjegyzést kívánok tenni. 1. Ez a jogszabály végleg megszüntette a mintaalapszabály intézményét, annak minden merevségével együtt és miniszteri rendelettel csupán alapszabálymintát tettek közzé, amelynek semmiféle kötelező ereje nem volt, csupán segítséget kívánt nyújtani az egyes termelőszövetkezeteknek ahhoz, hogy adottságaiknak megfelelően készítsék el saját alapszabályukat. 2. Ebben a törvényerejű rendeletben nincs szó a termelőszövetkezetek állami irányításáról, hanem - bizonyos belső okok miatt - azok felügyeletéről. Az erre vonatkozó szakasz azonban tartalmilag az állami irányítást határozta meg. 3. Ugyancsak ez a törvényerejű rendelet hozta létre a tagsági viták eldöntésére a termelőszövetkezeti döntőbizottságot, amely szabályozást azonban annak végrehajtása előtt az 1960. évi 8. sz. törvényerejű rendelet hatályon kívül helyezte, s azt utóbb - ha nem is változtatlan szervezeti és hatásköri szabályokkal - az 1971. évi III. törvény állította vissza.

Az 1959. évi 7. sz. tvr. előkészítésével időbelileg lényegében összeesett a Polgári Törvénykönyv kodifikációja előkészítésének végső szakasza. A Ptk. III. címében a jogi személyek között rendelkezik a szövetkezetről, mint jogi személyről általában, meghatározva a szövetkezet megalakulásával, egyesülésével és megszűnésével kapcsolatos néhány alapvető szabályt, a szövetkezet főbb szerveit és azok hatáskörét, a szövetkezetnek harmadik személyekkel szembeni felelősségét, valamint ke-

retszabályozást ad a szövetkezeti szövetségekről. Egyebekben utal a különböző szövetkezeti ágazatok külön történő szabályozására, a szövetséggel kapcsolatban kimondva, hogy "jogszabály a mezőgazdasági termelőszövetkezetek tekintetében eltérően rendelkezhet".

A mezőgazdasági jog tudományának előrehaladását, fejlődését jelzi, hogy 1958. és 1961. között benyújtották és megvédték az első kandidátusi értekezéseket az akkor és ma is aktuális témákról, így a föld tulajdonjogának, a háztáji gazdaságoknak, valamint a termelőszövetkezetek állami irányításának témakörében. Azóta a kandidátusi értekezések egész sora, sőt két doktori disszertáció is megvédésre került. Ezek mellett igen sok tudományos cikk jelent meg Magyarországon és külföldön egyaránt a szakfolyóiratokban, monográfiák kerültek kiadásra, majd először 1967 előtt, majd 1967 után a tudományegyetemi oktatók megbízott kollektívája megírta a mezőgazdasági jog egyetemi tankönyvét, melynek mindkét kiadásában külön került feldolgozásra a földjog és külön a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog. A földjog tankönyvének III. átdolgozott kiadása is megjelent.

Az előbbieken jelzett három időszak közül a másodikban, tehát a mezőgazdaság szocialista átszervezése utáni időszakban magasabb szintű jogszabállyal a mezőgazdasági jog körébe tartozó társadalmi viszonyokat nem szabályozták, s bár előkészületben volt újabb termelőszövetkezeti jogi törvény, ezt végül is nem bocsátották ki, hanem továbbra is az 1959. évi 7. számú

törvényerejű rendelet maradt hatályban, a termelőszövetkezetek működésében és gazdálkodásában a szervezeti és gazdasági szilárdulás folytán bekövetkezett változások miatt szükségessé vált szabályozást kormány szintű vagy miniszteri szintű rendeletek szabályozták.

A gazdaságirányítás reformjának előkészítésével párhuzamosan indult meg az újabb kodifikációs munka, amelynek eredményeként fogadta el az országgyűlés a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 1967. évi III. törvényt, valamint a földtulajdon és földhasználat továbbfejlesztéséről szóló 1967. évi IV. törvényt. A gazdaságirányítási reformnak és a most említett jogszabályoknak párhuzamos előkészítése és ugyanazon a napon 1968. január 1-én történt hatálybalépése feltétlenül gyümölcsöző hatású volt ezekre a jogszabályokra nézve is, hiszen ilyen körülmények között ezek a törvények hiven tükrözhették a gazdaságirányítási reform törekvéseit, tendenciáit, illetőleg az erre vonatkozó vagy ezzel összefüggő párt - és állami határozatokban foglaltakat. Ezek a ma is hatályban lévő törvények valóban sok újat, haladót tartalmaznak, a termelőszövetkezetek belső szervezetét, gazdálkodását, a népgazdaságban betöltött szerepét nagymértékben fejlesztették és e törvények adta jogi keretek megfelelő lehetőséget nyújtottak és részben ma is nyújtanak ahhoz, hogy a mezőgazdaság fejlődése, a termelőszövetkezetek gazdálkodása és működése megfelelően illeszkedjék bele társadalmunknak és népgazdaságunknak a fejlett szocialista társadalom megvalósítására irányuló programjába. Az egész szövetkezeti elmélet, ezen belül a mezőgazdasági jog

sok fontos kérdésének tisztázásához járult hozzá a Társadalmi Szemle 1968. évfolyamának számaiban publikált vita, amelynek bevezető és záró, összesítő tanulmányát ugyancsak Erdei Ferenc írta, s amely vitában hazai és más szocialista országbeli elméleti és gyakorlati szakemberek széles témakörben fejtegették ki véleményüket.

Itt emliteném, hogy a párt Központi Bizottsága Szövetkezetszervezési Munkaközösségének előterjesztése alapján a Politikai Bizottság irányelveket hagyott jóvá a szövetkezeti mozgalom fejlesztésére. Az irányelvek meghatározták a szövetkezetek szerepét gazdaságunkban, a szövetkezetek helyzete alapján megállapították a mozgalom fejlődésének sajátosságait és fejlesztésének irányát. Lényegében ennek alapján dolgozták ki és bocsátották ki a szövetkezetekről szóló 1971. évi III. törvényt, az ún. egységes szövetkezeti törvényt.

Ha már a most említett törvényeknek legfontosabb rendelkezéseit vizsgáljuk, akkor mindennek előtt az önálló vállalati gazdálkodást, - amelynek feltételeit is meg kellett teremteni - az önálló elszámolás és az öngazgatás elvének fejlesztését, a tevékenységi kör jelentős bővülését, a garantált havonkénti pénzbeli munkadíjazás bevezetését, az állami vállalatok és a szövetkezetek gazdasági és jogi kapcsolataiban az egyenjogúság elvének érvényre juttatását kell kiemelnem.

Ezekben túlmenően külön is szólnom kell néhány fontos rendelkezésről. Az egyenjogúság elvével függ össze a szövetkezeti tulajdon helyzete. Mint ismeretes, korábban a szövetke-

zeti tulajdont a társadalmi tulajdonon belül másodlagos jelentőségűnek tartották. Ezt úgy is kifejezésre juttatták, hogy az állami társadalmi tulajdon következetesen szocialista tulajdoni forma, míg a szövetkezeti társadalmi tulajdon nem következetesen szocialista tulajdoni forma. Már a gazdaságirányítási reform előkészítése, majd bevezetése során több ízben deklarálták ennek a korábbi álláspontnak a felszámolását, hogy azután az 1971. évi III. törvény 34. §-ának /3/ bekezdése kodifikáltan is rögzítse: "a szövetkezeti tulajdon a társadalmi tulajdon más formáival egyenrangú és azonos védelemben részesül". Ez azt a dialektikus folyamatot eredményezte, hogy a két társadalmi tulajdoni forma kölcsönösen közeledik egymáshoz, némely jellegzetességüket kölcsönösen átveszi a másik társadalmi tulajdoni szektor anélkül, hogy egyik a másikba beolvadna. Ugy vélem, erre az új jogszabályok megalkotásánál is feltétlenül ügyelni kell.

Az 1967. évi III. törvény megteremtette a lehetőséget arra, hogy a korábban már az ipari és a fogyasztási szövetkezeteknél működött érdekképviselői szerveket, a szövetségek hálózatát a termelőszövetkezetek is létrehozzák. Ugyanez a törvény a korábbi átmeneti és részletszabályozás, illetőleg ezek gyakorlati alkalmazásából nyert tapasztalatok figyelembevételével szabályozta a társulások három jogi formáját, egy jogi személyiség nélküli és két jogi személyiséggel rendelkező társulás szervezeti-jogi formáját. Megjegyzem - bár nem tartozik szorosan az én mostani témakörömbe -, hogy a társulásoknak a mezőgazdaság, különösen pedig a kialakulóban lévő

élelmiszergazdaság fejlesztése szempontjából kiemelkedő jelentősége van. Erre egyébként a Párt XI. Kongresszusának határozata és programja is nyomatékosan rámutat, ezért a soron lévő új kodifikációs munka mielőbbi eredményes befejezésére nagy szükség volna.

Utoljára emlitem, bár kiemelkedő fontossága van annak, hogy a termelőszövetkezetek állami irányításában minden korábbi adminisztratív vagy adminisztratív jellegű eszközt, módszert felszámolva, bevezetésre került az a rendszer, mely szerint a termelőszövetkezetek gazdálkodásának állami irányítása csak közvetetten, közgazdasági jelleggel, a gazdasági szabályozók, ösztönzők rendszerének hatékony és differenciált kiépítésével történjék. Az állami irányítás hatékonyabbá tétele nem sérti, nem sértheti a szövetkezeti autonómiát, - viszont amilyen mértékben szilárdul az önkormányzat, olyan mértékben kell a termelőszövetkezetek működése és gazdálkodása felett a törvényességi felügyeletet is erősíteni. Ez semmiféle kolíziót nem hoz létre, azonban a szocialista állam gazdasági-szervező funkciójából fakadó követelmény.

A szövetkezetekről szóló 1971. évi III. törvény szabályai tulajdonképpen valamennyi szövetkezeti ágazatra vonatkoznak, hiszen olyan rendelkezéseket tartalmaz, amelyek valamennyi szövetkezetekre nézve alkalmazhatók. Ennek a törvénynek különös jelentősége van az ipari és a fogyasztási szövetkezetekre nézve, amelyeknek korábban magasszintű jogi szabályozása nem volt, e törvény alapján pedig ez a szabályozás egy-egy törvényerejű rendeletben megtörtént. Miután azonban az 1971. évi III. törvénynek

némely rendelkezése ellentétben állt a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 1967. évi III. törvénnyel, ez utóbbit az ellentétek feloldása érdekében egy törvényerejű rendelettel több vonatkozásban módosítani kellett. Az 1971. évi III. törvény részleteit még vázlatosan sem kívánom áttekinteni, csupán két dologra hívom fel a figyelmet: szerencsésnek tartom, hogy e törvény 2-11. §-a lényegében szövetkezeti alapelvet kodifikál; a szövetkezeti tulajdonra vonatkozó, már említett rendelkezésen túlmenően, különösen fontosnak tartom, hogy - az 1967. évi III. törvény ama /szerény véleményem szerint szerencsétlen/ rendelkezését módosítva, mely a tagsági viták eldöntését az un. vezetőségi bizottságra bízta - e feladat elvégzésére létrehozta a közgyűlés által választott és kizárólag annak felelős szövetkezeti döntőbizottságot, bírói jogorvoslatot is biztosítva.

Az 1967. évi IV. törvényt földjogi törvénynek is szokták nevezni. Bár sajnos nem az, mégis néhány nagyon fontos rendelkezést tartalmaz. Ismét csak utalásszerűen emelem ki azt, hogy biztosította a termelőszövetkezeti földhasználat stabilitását, elismerte és részletesen szabályozta a föld szövetkezeti tulajdonát. S ha ennek a mezőgazdasági termelés szempontjából csekélyebb is a jelentősége, külön is említésre méltónak ítélem a személyi földtulajdonra vonatkozó szabályozást, amelynek továbbfejlesztésére a XI. Pártkongresszus adott iránymutatást.

"S - még - jutott eszembe számtalan /szebbnél-szebb gondolat,/ míg állni látszék ... - az idő szaladt."

Negyedszázad még nem történelmi távlat. Mégis, csupán a mezőgazdasági jog aspektusából vizsgálva, végigaraszolva az elmúlt 25 esztendő néhány fontosabbnak ítélt eseményét, ezt a negyedszázadot történelmi jelentőségűnek ítéldhetjük, hiszen - a felszabadulástól eltelt időszakot is számításba véve - nemcsak a kapitalizmus felszámolása történt meg a magyar mezőgazdaságban, hanem egyidejűleg a feudális maradványokat is ki kellett söpörni.

Ami azonban ennél lényegesebb: a régi helyébe újat kellett teremteni, nem kevés és nem könnyű harci feltételek közepette ki kellett építeni a kizsákmányolástól mentes, szocialista nagyüzemi gazdálkodáson alapuló mezőgazdaságot, s ezt a munkát a most már kialakult földjognak és mezőgazdasági termelőszövetkezeti jognak hatékony közreműködésével, a fejlett szocialista társadalom követelményeinek megfelelő élelmiszergazdasággá kell formálni és szilárdítani.

Ha pedig ebben a jognak, a mezőgazdasági jognak is volt, van szerepe, akkor - bár az út rögös volt - magasztos, nemes hivatást töltött be és kell még a jövőben betöltenie.

Dr. SERES IMRE

tanszékvezető egyetemi tanár /Budapest/

A MEZŐGAZDASÁGI JOG TOVÁBBFEJLŐDÉSÉNEK ELVI KÉRDÉSEI

I.

A szocialista joggal szemben támasztott alapvető követelmény, hogy a jog jól tükrözze a társadalom gazdasági életfeltételeit. Ebből értelemszerűen következik, hogy ha a fejlődés már meghaladottá teszi az érvényes jogot, azt meg kell változtatni, vagyis mind a jogalkotást, mind a jogalkalmazást ismét olyanná kell tenni, amely jól tükrözi a társadalom gazdasági életfeltételeit.

A társadalom gazdasági életfeltételeinek fejlődését követő és ezt a fejlődést elő is segítő jogfejlődés tehát törvényszerű, egészében véve folyamatos jelenség, amely ennek megfelelően nemcsak a jog egészére nézve jellemző, hanem a jog egyes részterületein is szemléletesen megmutatkozó fejlődési törvényszerűség. Ezt a jelenséget talán még pontosabban úgy is megfogalmazhatnánk, hogy az általános jogfejlődés a jog egyes részterületein végbemenő konkrét jogfejlődés összessége és annak szintézise.

A jogtudomány szemszögéből nézve ez a folyamatos jogfejlődés lényegét illetően a szocialista jogrendszer fejlődéseként is jelentkezik. Erre a fejlődésre jellemző, hogy

bár a jogrendszer - a társadalmi viszonyok fejlődésének megfelelően - egyre mélyebben tagozódik, de ugyanakkor a jogrendszer egysége mindig ujratermelődik. A szocialista jog egészét átfogó jogrendszer tehát a jogfejlődés eredményeként egyidejűleg folyamatosan differenciálódik és integrálódik is. Történelmi szemmel nézve a jog olyan dinamikusan fejlődik, hogy annak követése is jelentős feladat, de különösen nehéz elősegíteni ezt a fejlődést a jogtudomány eszközeivel.

Ennek ellenére a jogtudománynak változatlanul elsőrendű feladata, hogy elősegítse a szocialista jogrendszer kiteljesedését, közvetve és közvetlenül is segítse mind a jogalkotást, mind a jogalkalmazást. Ebben a nagyon is összetett tevékenységben jelentős szerepet játszanak a jogi egyetemek a maguk tudományos tevékenységükkel, oktató és nevelő munkájukkal egyaránt. A korszerű egyetemi szakemberképzés értelemszerűen megkívánja, hogy az egyetemi oktató és tudományos munka lépést tartson általában a szocialista jogfejlődéssel, s olyan jogászai gondolkodásra tanítsa és nevelje a jogászfjúságot, amelynek birtokában azok az egyetem elvégzése után a különböző munkaterületeken eredményesen dolgozhatnak.

Lényegében ennek megfelelő fejlődés tapasztalható a mezőgazdasági jog egyetemi oktatásában és tudományos művelésében is, amelynek eredményeként a mezőgazdasági jog elnevezés mögött tulajdonképpen két önálló jogágazat alakult ki, éspe-dig a földjog és a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog.

A szocialista jogfejlődésünk dinamikájára azonban jellemző, hogy pl. a mezőgazdasági jog elnevezés mögött - nem kis mértékben e jogterületen dolgozó szakemberek igen aktív tevékenysége eredményeként - alighogy kialakult az önálló földjog és a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog, - máris felvetődtek a továbbfejlődés problémái. Felvetődtek azért, mert azok a társadalmi gazdasági viszonyok, amelyek szabályozására ez a jogterület kiterjed, rendkívül gyors és alapvető jelentőségű fejlődésen mentek és mennek keresztül, s ezt a fejlődést a jogtudománynak is megfelelően tükröznie kell.

A továbblépés szükségességét ezen a területen is felszínre hozta már a gazdaságirányítás új rendszerére való áttérés, s az azóta eltelt idő jogfejlődése csak megerősítette azt a követelményt, hogy mind a földjog, mind a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog területén tovább kell lépnie a jogtudománynak és a jogi oktatásnak egyaránt. Hogy a továbblépést milyen problémák indokolják, illetőleg hogy milyen irányba kell keresnünk a megoldást, arra közel sem olyan egyszerű választ adni, mint ahogyan az első látásra tűnik. A könnyebb megértés kedvéért vizsgáljuk meg ezt a kérdést külön a földjog és külön a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog területéhez kapcsolva, mivel a jogfejlődés gyakorlata is így veti fel a kérdést.

II.

1./ A földjog önálló jogágazatként való teljes elisme-

rése nálunk egészében véve a mezőgazdaság tömeges kollektivizálása után tekinthető általánosnak a jogtudományban, - függetlenül attól, hogy - véleményem szerint - a magyar földjog, mint a jogrendszer önálló ágazata, már korábban kialakultnak tekinthető.

A magyar földjog olyan jogágazatként alakult ki, amelyre egyértelműen jellemző a komplexitás mind az általa szabályozott jogviszonyok egészét illetően, mind pedig a jogi szabályozás módja tekintetében. A földjog komplexitása viszont eleve magában hordja azt a lehetőséget, hogy a földjogot szűkebb vagy tágabb értelemben fogjuk fel attól függően, hogy bizonyos meghatározott jogviszonyok a maguk komplexitásában elsősorban mint földjogi viszonyok jelentkeznek-e, vagy pedig e jogviszonyok komplexitásában a nem földjogi jelleg kerül előtérbe valamilyen újabb társadalmi megfontolás alapján.

A földjog mint jogágazat kialakulásának időszakában nálunk az a felfogás vált általánossá, amely szélesebb értelemben igyekezett felfogni a földjogot mint jogágazatot, s ennek megfelelően ide sorolt olyan komplex jogterületeket is, /pl. erdőjog, vízjog, stb./ amelyek csak részben tekinthetők "tiszván" földjogi jellegűeknek, de már részükben más jogágazat - vagy éppen a jogágon kívüliség - jellemző sajátosságait viselik magukon. Abban a fejlődési periódusban azonban e komplex jogviszonyok földjogi jellege került előtérbe, s így helyesen soroltuk ezeket a jogviszonyokat a földjog mint jogágazat keretébe. Ugyanakkor nem soroltunk ide olyan - lényegében jogágakon kívüli, vagy "jogágközi" - komplex jogterüle-

tet, mint pl. a bányajog, amelynek kétségtelenül vannak nem jelentéktelen földjogi jellegzetességei is. Erre a jogterületre azonban elsősorban nem ez a jellemző, s ezért ez a jogterület egészében véve ezért nem került a földjog keretébe.

A gazdaságirányítás új rendszerére való áttéréssel jelentős mértékben tisztázódtak, mintegy katalizálódtak a komplex földjogi viszonyok. Ennek eredményeként a földjogi viszonyok meghatározott körének nemcsak a pillanatnyi állapota, hanem a belátható távlati fejlődése is egyértelművé vált. Ilyennek tekinthetők a földtulajdoni viszonyok, a földhasználati viszonyok, a földigazgatási viszonyok, vagyis egészében véve a szűkebb értelemben vett földjog területe, ahol ugyan a jogviszonyok változatlanul komplex jellegűek, de e komplexitáson belül a megelőző szabályozáshoz képest egyértelműen uralkodóvá vált a földjogi jellegadó sajátosság. Mindez úgy is felfogható, hogy a földjog mint jogágazat belső fejlődése elvezetett oda, hogy a szűkebb értelemben vett földjog elhatárolható módon kialakult a tágabb értelemben vett földjogon belül. Más oldalról nézve ez egyben azt is jelentette, hogy kérdésessé vált a földjog többi részének a helye, vagyis az a jogterület, amely a szűkebb és a tágabb értelemben vett földjog között helyezkedik el. /Az 1974-es kiadásu egyetemi földjogi tankönyv ezt a részt már tudatosan elkülönítve a HARMADIK RÉSZ-ben sorolt fejezetekben tárgyalja./

Ennek a jogterületnek a kérdésessé válását azonban nem

csupán a szűkebb értelemben vett földjog kikristályosodása váltotta ki, hanem sokkal inkább egy olyan külsőnek tekinthető tényező, amely a földjogon kívülről hat erre a jogterületre. Ez a külső tényező pedig nem más, mint a környezetvédelem fokozott előtérbe kerülése Magyarországon is ahhoz hasonlóan, ahogyan ezt a kérdést a tudományos-technikai forradalom élesen előtérbe hozta ugyyszólván az egész világon.

A környezetvédelem nem mint új jogágazat, hanem mint olyan komplex jogterület került előtérbe, amely azzal a kifejezett igénnyel lép fel, hogy a jogági hovatartozásra való tekintet nélkül a környezetvédelem címszó alatt kiemelten foglalkozzunk mindazokkal a kérdésekkel, amelyek ilyen jellegűek, illetőleg a környezetvédelemre való figyelemmel foglalkozzunk azokkal a jogterületekkel is, amelyek ugyan közvetlenül nem környezetvédelmi problémaként jelentkeznek, de közvetve hatásuk van az emberi környezet védelmére.

A környezetvédelem ilyen előtérbe kerülése feltétlenül azzal az igénnyel lép fel, hogy ezekkel a kérdésekkel mind a jogtudomány, mind a jogi oktatás kiemelten foglalkozzon, nem jogágazatként, de egy fontos jogágazat súlyával kezelje a környezetvédelem jogi kérdéseit.

Gyakorlatilag mindez azt jelenti, hogy a környezetvédelem keretében kell foglalkozni minden olyan jogi kérdéssel, minden olyan jogterülettel, amely közvetlenül környezetvédelmet érint, függetlenül attól, hogy egyébként ezek a szabályok hagyományosan milyen jogágazathoz tartoznak. Így a környezet-

védelmi jog keretébe kerülnek olyan jogterületek, amelyek eddig a földjogban, a polgári jogban, az államigazgatási jogban stb. helyezkedtek el, illetőleg az elismert jogágazatokon kívül, mintegy "jogágközi" állapotban voltak. Természetesen ide tartozik mindenekelőtt a környezetvédelmi jogszabály által átfogott jogterület, arról nem is szólva, hogy a környezetvédelmi jognak a nemzetközi vonatkozásai is nagyon lényegesek már a jelenlegi, ún. kialakulási stádiumban is.

A környezetvédelmi jog területe tehát olyan komplex jogterület, melyről még sokat kell beszélgetnünk ahhoz, hogy megfelelően kialakuljon. Ennek ellenére már ma is eléggé világos, hogy a szűkebb értelemben vett földjogot meghaladó és eddig földjogi jellegűnek tekintett jogterület a maga komplex mivoltában a környezetvédelmi jogba kívánczik. Aligha vitatható ez pl. a természetvédelem, vagy a mezőgazdasági rendeltetésű földek védelmére vonatkozó jogi szabályozás esetében; de az sem igen tagadható, hogy a környezetvédelmi jelleg a közelmúlt időszakban fokozott mértékben előtérbe került a vízgazdálkodás és az erdőgazdálkodás jogában is. /Itt kell megjegyezni, hogy a szocialista jogrendszer fejlődése adott esetben elvezethet a vízjog és az erdőjog önálló jogágként, vagy legalább is a jogágiság súlyát elérő különálló jogterületként való elismeréséhez is, mint pl. a szovjet jogrendszerben./

Az a jogterület tehát, amely eddig a szűkebb és a tágabb értelemben vett földjog között helyezkedett el, minden

bizonynal átkerül a környezetvédelmi jogba. Bár a környezetvédelmi jog egész területe a magyar környezetvédelmi jog esetében még nem tekinthető kialakultnak, - annyi már világos, - vagy ha úgy tetszik: akkor ma még úgy tűnik, hogy a magyar környezetvédelmi jog magvát éppen az a jogterület alkotja, amely eddig jórészt a földjog keretében helyezkedett el. Amennyiben viszont ez így igaz, abban az esetben a magyar környezetvédelmi jog a legszorosabb kapcsolatban kell, hogy legyen a földjoggal mind a tudományos művelés, mind pedig az egyetemi oktatás területén.

Mindebből az következik, hogy az egyetemi oktatásban - kellő előkészítés után - úgy lehet és kell logikusan tovább lépni, hogy a környezetvédelmi jogot kialakítva abban megfelelően el kell helyezni mindazt a joganyagot, amely tulmegy a szűkebb értelemben vett földjog keretein. A magam részéről azon a véleményen vagyok, hogy az erdőjog és a vízjog a maga teljes komplexitásában kerüljön át a környezetvédelmi jogba - függetlenül attól, hogy az erdőjog és a vízjog földjogi vonatkozásai, illetőleg a nem környezetvédelmi jellege más jogrendszeri elhelyezést is lehetővé tesz.

2./ A mezőgazdasági termelészövetkezeti jog, mint a mezőgazdasági jog keretében művelt másik jogágazat továbbfejlődése ugyancsak számos, elméletileg egyáltalán nem könnyen megoldható kérdést vet fel.

A magyar mezőgazdasági termelészövetkezeti jognak mint önálló jogágazatnak a kialakulása tulajdonképpen már magában

hordja annak a lehetőségét, hogy a fejlődés bizonyos fokán a magyar szocialista jogrendszer alakulása megkérdőjelezze a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog önálló jogágiságát, illetőleg arra készítse a jogtudományt, hogy a társadalmi viszonyok és a jogfejlődés által kialakult ujabb körülmények között felülvizsgálja a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog jogági hovatartozásának és az ezzel kapcsolatban felmerült egyéb jogrendszeri tagozódásnak a kérdését. A mezőgazdasági termelészövetkezeti jog kialakulása magában hordta a kérdés-felvetődés lehetőségét két oknál fogva; éspedig egyrészt azért, mert a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog mint önálló jogágazat nálunk a népgazdaság más ágazataiban működő egyéb szövetkezetek jogi szabályozásától elkülönítve, kizárólag a mezőgazdasági termelészövetkezetekre vonatkozó sajátos jogi szabályozás alapján jött létre; másrészt ez a kizárólagos jogi szabályozás a mezőgazdaságban működő másik nagyüzemi szektortól az állami gazdaságoktól is elkülönítve kezelte a mezőgazdasági termelészövetkezeteket.

Hangsúlyozni szeretném, hogy a magyar jogrendszerben a mezőgazdasági termelészövetkezeti jognak mint önálló jogágazatnak az ilyen kialakulása nem hiba, hanem szinte természetes következménye annak a gazdasági-társadalmi és jogfejlődésnek, amely a gazdaságirányítás új rendszerére való áttérésig egyértelműen jellemző volt Magyarország szocialista fejlődésére.

A gazdaságirányítás új rendszerére való áttérés és az ezzel kapcsolatos szövetkezeti jogalkotás aztán ténylegesen

fel is vetette, mintegy napirendre tűzte a szövetkezeti jogfejlődés aktuális kérdéseit. A problematikus itt nem a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog továbbfejlődése volt, - hiszen a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről szóló 1967. évi III. törvény már az új gazdasági mechanizmus szellemében megszületett és hatályba is lépett, - de ehhez kapcsolatosan felmerült az egyéb szövetkezetekre vonatkozó újabb jogi szabályozás szükségessége is. Ennek az újabb jogi szabályozásnak pedig az volt az alapvető feladata, hogy az egyéb szövetkezetek esetében is - a mezőgazdasági termelőszövetkezetek jogi szabályozásához hasonlóan - a helyére kerüljön a szövetkezeti jelleg a szövetkezetek működésének jogi szabályozásában, s ezzel egyidejűleg megszüntessék annak a jogi lehetőségét, hogy ezeket a szövetkezeteket az állami vállalatokra vonatkozó jogi szabályozás szerint működtessék. Az egyéb szövetkezetekre vonatkozó újabb jogi szabályozásban a szövetkezeti jelleg megerősítéséhez, illetve kifejlesztéséhez a követendő példát a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogi szabályozás nyújtotta. Ez kézenfekvő és érthető megoldás is volt, - de a közelmúlt több éves szövetkezeti jogalkotási és jogalkalmazási tapasztalata egyre inkább azt mutatja, hogy ezt a módszert csak jobb megoldás hiányában szabad alkalmazni.

Az egyéb szövetkezetek újabb jogi szabályozásának keresése, illetve az új gazdasági mechanizmus általános szövetkezeti gazdaságpolitikája azonban szükségszerűen ismét felszínre hozta ilyen körülmények között azt a - régebben

már többször is felvetődött - szövetkezeti jogi szabályozási problémát is, hogy időszerű lenne elkészíteni az általános szövetkezeti törvényt.

Anélkül, hogy az akkor felmerült jogi szabályozási megoldási lehetőségeket, azok variációit vizsgálnánk, itt most elegendő annak a ténynek a megállapítása, hogy a magyar szövetkezeti jogi törvényhozás azt a megoldási formát választotta, hogy elkészítette az általános szövetkezeti törvényt azaz az ígénnel, hogy annak szabályai minden szövetkezeti ágazatban működő, mindenféle típusu és formájú szövetkezetre érvényesek. Ugyanakkor ehhez az általános szövetkezeti törvényhez kapcsoltn, illetve annak alapján kellett elkészíteni az egyes szövetkezeti ágazatok magasrendű ágazati jogszabályait, - amelyek részben el is készültek, részben pedig készülöben vannak.

A jogalkotásban tehát lényegében az történt, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogalkotásra támaszkodva előbb létrejött egy általános szövetkezeti törvény, majd ennek alapján létrejöhettek, ehhez igazodhattak, illetve ennek alaján létrejöhetnek az ágazati szövetkezeti jogszabályok. Az ágazati szövetkezeti jogalkotás gyakorlata egyre inkább azt mutatja, hogy ez a megoldás számos nehézséget támaszt abban az esetben, ha az ágazati jogalkotás mind az általános szövetkezeti törvény előírásainak, mind az ágazati sajátosságoknak eleget akar tenni. Ennek az ellentmondásnak a feloldásában aligha van más helyes megoldási lehetőség,

mint az ágazati követelményeknek elsődlegességet adni, s
amennyiben nagyon szükséges, abban az esetben az ágazati követelmények szintézisén módosítani az általános szövetkezeti törvény megfelelő rendelkezéseit.

De visszatérve a gondolatkör elindításához, számunkra itt most az a lényeges, hogy az egyéb szövetkezetekre vonatkozó újabb jogi szabályozás az általános szövetkezeti törvény és az ágazati szövetkezeti jogszabályok a jogrendszer tagozódását illetően újabb differenciáló és integráló kérdéskört vetett fel. Ennek lényege egyrészt az, hogy az újabb szövetkezeti jogi szabályozás az egyéb szövetkezeteket is leválasztotta a polgári jog területéről, - amivel tovább differenciálta a magyar szocialista jogrendszert, - másrészt viszont felszínre hozott egy szövetkezeti jogi integráló tendenciát, amelynek írott jogi alapját elsősorban az általános szövetkezeti törvény nyújtja.

A magyar jogrendszernek a szövetkezeti jogalkotás által kiváltott differenciálódása és a szövetkezeti jogi integráló tendencia ma sem lezártnak tekinthető vitát váltott ki a jogtudományban, amely vita ismertetésére itt a rendelkezésre álló keretek között nem térhetünk ki. Ennek ellenére szükséges ebben a vitában legalább egy viszonylag tartósan megtartható álláspontra jutni, részben a szövetkezeti jogtudomány továbbfejlődése, részben pedig - és ez a közvetlenebbül sürgető indok, - a jogi oktatás korszerűbbé tétele érdekében. Éppen ezért megkísérlem e vitás kérdésben felvázolni a véleményemet

és egyben megkeresni azt a megalapozott megoldási lehetőséget, amelyet ebben a vonatkozásban a jogi egyetemi oktatásban a korszerűsítés jegyében alkalmazni kell.

Véleményem szerint ma már általános tényként kell elfogadni azt, hogy az érvényes jogi szabályozás szerint nemcsak a mezőgazdasági termelőszövetkezetek, de az egyéb szövetkezetek sem tartoznak a polgári jog keretébe, illetőleg a polgári jog csak olyan általánosságban foglalkozhat a szövetkezetekkel, ami egészében véve kívül esik a szövetkezetek mint szövetkezeti kollektívák belső jogviszonyain. Ugyanakkor tény, hogy a szövetkezeti kollektívák mint vállalat-szerű gazdálkodást folytató kollektívák belső jogviszonyai nagyon közeli rokonságban vannak az állami vállalati kollektívák, mint vállalati gazdálkodást folytató kollektívák belső jogviszonyaival. A magam részéről nagyon lényegesnek tartom e kétféle kollektívának mint gazdálkodó kollektívának a közvetlen rokonságát, azt, hogy ebben a vonatkozásban tulajdonképpen az egyaránt szocialista jellegű gazdálkodó kollektíva kétféle megjelenési formájáról van szó, amelyeket az egységes szocialista gazdálkodási szervezeti struktúra fog össze.

Az a tény, hogy az egyéb szövetkezetek belső jogviszonyaira vonatkozó jogi szabályozás kikerült a polgári jogból, ez önmagában és elszigetelten szemlélve még nem érinti a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogot, mivel az eddig sem tartozott a polgári jog keretébe. Az egész probléma akkor

érinti már a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogot is, amikor az egyéb szövetkezetekre vonatkozó jogi szabályozást újra el akarjuk helyezni a jogrendszerben. Ez az újraelhelyezés elvileg többféle megoldást is felvet, de ezeknek a variációknak az elemzése újra csak mellőzhető, mivel a probléma konkrét megoldását csak nagyon közvetve segítené elő. Maradjunk annál a megoldási lehetőségnél, amely - első sorban az általános szövetkezeti törvény talaján - nálunk a leginkább hangoztatott vélemény vagyis az, hogy mind a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog, mind az egyéb szövetkezetek joga mint szövetkezeti kollektívák joga egy jogágazatba: a szövetkezeti jog keretébe tartozik. A szövetkezeti jog ebben az értelemben véve felöleli minden szövetkezet jogi szabályozását, tekintet nélkül a szövetkezet ágazatára, típusára és formájára, vagyis lényegében véve az egész szövetkezeti szektor ebbe a jogágazatba tartozik, s így a szövetkezeti jog egyértelműen a szövetkezeti kollektívák jogágazata a magyar jogrendszerben.

Ugy tűnik, hogy ezzel tulajdonképpen megoldottnak is tekinthető a probléma, s most már csak az a feladat, hogy a szövetkezeti jogot megfelelő rendszerbe foglaljuk, illetve a jogrendszer tagozódásának ismervei alapján a szövetkezeti jogot mint önálló jogágazatot elhatároljuk a jogrendszer egyéb ágazataitól.

Ezekon a pontokon azonban számos nehézségbe ütközünk, és sok jel arra vall, hogy a jogágazatok hagyományos ismervei alapján nagyon nehéz elhatárolni a szövetkezeti jogot más

jogágazatoktól, s ugyancsak nehéz kellő mélységben kimutatni a különféle típusu és formájú szövetkezetek belső jogviszonyainak egyneműségét, vagyis mindkét oldalról kétséget kizáróan kimutatni a szövetkezeti jog egységes, önálló jogágiságát a magyar szocialista jogrendszerben.

A szövetkezeti jognak más jogágaktól való elhatárolása az újabb szövetkezeti jogi szabályozás alapján elsősorban azon a ponton fogható meg, hogy a szövetkezeti jog mint jogágazat a szövetkezeti kollektívák működésével, a kollektívák belső jogviszonyaival foglalkozik, vagyis olyan kollektíva jogviszonyokkal, amelyek a szövetkezeti csoporttulajdon alapján nemcsak általában a nem kollektívák jogviszonyaitól, de az egyéb kollektívák /állami, társadalmi/ jogviszonyaitól is elkülönülten jelentkeznek.

Igaz, hogy a szövetkezeteknek mint kollektíváknak a belső jogviszonyai alapvetően a vállalati működést illetően nagyon közel állnak az állami vállalati kollektíva belső jogviszonyaihoz, de a tulajdoni alap különbözősége és ehhez kapcsolatosan a tulajdonosi gazdálkodás kollektív szervezeti felépítése a jog szempontjából mégis csak lényeges módon elkülöníti egymástól a kétféle kollektíva belső jogviszonyait!

Ez viszont azt jelenti, hogy amennyiben más lényeges szempont nem merül fel, abban az esetben mindez önmagában véve is elegendő ismérvet mutat ahhoz, hogy a szövetkezeti jog egészében véve elkülöníthető legyen a jogrendszer többi ágazatától.

A szövetkezeti jog külső elhatárolásához képest sokkal nehezebb kimutatni megfelelő mélységben a különféle típusu és formájú szövetkezetek belső jogviszonyainak egységét, egynemiségét. Mondjuk ki egyértelműen, hogy egy bizonyos ponton túl ezt nem is lehet, egyszerűen azért, mert a különféle szövetkezeti ágazatokban működő különféle típusu és formájú szövetkezetek egymástól lényegesen eltérő szélességben és mélységben szabályozzák a belső jogviszonyaikat, hogy ugyanazt a jogintézményt eltérő tartalommal megtöltve találhatjuk egyik vagy másik szövetkezetben, arról már nem is szólva, hogy az adott népgazdasági ágazatban milyen szerepet tölt be a szövetkezet, s ennek következtében milyen irányu a szövetkezeti kollektiva gazdálkodásának fejlődése.

Mindennek illusztrálására csak példaként említem meg, hogy a szövetkezeti csoporttulajdonjog, valamint annak a személyi tulajdonjoggal való kapcsolata egészen más egy mezőgazdasági termelőszövetkezetben, mint mondjuk egy lakásfenntartó szövetkezetben, vagy pl. ami különösen lényeges, - hogy a termelői típusu szövetkezetben a tagok a tagsági jogviszony keretében teljes munkaerejüket kötik össze a szövetkezet tulajdonában lévő termelőeszközökkel, - míg az egyéb típusu szövetkezetekben a tagsági jogviszony nem köti a tag munkaerejét a szövetkezethez, vagyis^a nem termelői típusu szövetkezetekben a tagsági jogviszony kizárólag vagyoni és ezzel kapcsolatos szervezeti kötődést jelent a szövetkezethez, stb.stb.

Az, hogy a szövetkezeti jogviszonyok egynemisége és azonossága csak egy bizonyos pontig mutatható ki annak ellenére, hogy ezek a jogviszonyok külsőleg elhatárolhatók és bizonyos tág körben egységbe is foglalhatók, - az nagyon nehezé teszi a szövetkezeti jog tudományos művelését és még inkább annak oktatását. A szövetkezeti jogviszonyok bizonyos egysége, illetve összetartozása értelemszerűen kimutatható egy-egy szövetkezeti ágazatban az azonos típusu szövetkezetekben, de ágazatonként, típusonként és formákként is különböznek egymástól. Ennek következtében ha az egyes szövetkezeti jogintézményeket vizsgáljuk minden szövetkezeti ágazatban, akkor azt tapasztaljuk, hogy ugyanaz a jogintézmény ugyszólván minden szövetkezeti ágazatban eltérő módon jelentkezik, illetőleg az adott szövetkezeti jogintézményt jellemző és minden szövetkezeti ágazatra kiterjedő azonosság háttérbe szorul a konkrét szövetkezeti ágazatra jellemző különbözőség mögött. Ugyanakkor viszont nem szabad elfelejteni azt a lényeges tény, hogy az azonosságnak és a különbözőségnek ez a kavalkádja egy meghatározott kereten belül, éspedig a szövetkezeti jog keretén belül játszódik, vagyis olyan belső jogi jelenség, amellyel ma a szövetkezeti jog keretén belül mint természetes jelenséggel kell számolni.

Tulajdonképpen ez vezet oda, hogy az általános Szövetkezeti Törvényt nem nevezhetjük egységes Szövetkezeti Törvénynek. Egységes szövetkezeti törvény abban az esetben lenne, ha mindenféle szövetkezet ennek alapján jöhetne létre

és működhetne. Erről azonban szó sincs, hiszen nálunk nincs egyetlen olyan szövetkezet sem, amely csak a Szövetkezeti Törvény alapján jönne létre és működne. Sőt, az sem mondható el, hogy a Szövetkezeti Törvény minden rendelkezése olyan, amely minden konkrét szövetkezetben érvényesülne azok mellett a szabályok mellett, amelyek csak az adott szövetkezeti ágazatra jellemzőek. A Szövetkezeti Törvény az egyes szövetkezeti ágazatokban működő szövetkezetek legfontosabb, általános szabályait tartalmazza egymás mellett felsorolva, amelyekből minden szövetkezeti ágazatban azokat a szabályokat alkalmazzák, amelyek alkalmazhatók az adott szövetkezeti ágazatban. Amennyiben viszont az adott szövetkezeti ágazat fejlődése által megkövetelt újabb szabály ellentétes lenne a Szövetkezeti Törvény valamely szabályával, abban az esetben nem a szövetkezeti ágazat fejlődése áll meg, hanem a Szövetkezeti Törvény megfelelő rendelkezése szorul módosításra.

Amennyiben viszont ez így igaz, abban az esetben a jogtudomány - s tegyük hozzá mindjárt, hogy a jogi oktatás is - csak azt teheti, hogy a szövetkezeti jogot összehasonlító alapon műveli az adott kereten belül, a jogi oktatásban minden bizonnyal úgy, hogy a hallgató minden egyes szövetkezeti ágazatról kapjon teljes képet, a jogtudományban pedig mind az ágazati, mind a jogintézményenkénti művelés magában hordja az összehasonlító jogi tevékenység szükségességét.

A gondolatmenetben ide jutva most már úgy fogalmaznám

meg a véleményemet, hogy a szövetségi jog a magyar jogrendszer jelenlegi fejlődési szakaszában a magyar szocialista jogrendszer szerves részeként létezik úgy, hogy annak művelése csak összehasonlító módon lehetséges. Így ennek alapján tulajdonképpen "összehasonlító magyar szövetségi jog" elnevezéssel jelölhetjük a jogrendszernek ezt az önálló ágazat súlyával elkülöníthető területét./Tény, hogy az "összehasonlító" jelző használata vitatható, mivel a jogban ez a szó eddig ugyyszólván kizárólag nemzetközi összehasonlítást jelzett, - de mégis ezt a szót kell használnom, mivel jobb pillanatnyilag nincs, az utána következő "magyar" szó pedig jelzi, hogy nem nemzetközi összehasonlító jogi tevékenységről van szó./ Az összehasonlító magyar szövetségi jog a magyar jogrendszer szerves része, amely a szövetségi szektor egészére kiterjed, a szövetségi kollektívák belső jogviszonyait öleli fel és az egyes szövetségi ágazatok jogát összehasonlító módszerrel vizsgálja.

Lényegében ezt az álláspontot látszik alátámasztani a szövetségi jogalkalmazás gyakorlata is, pontosabban az a tény, hogy a joggyakorlatban mi a viszony az ágazati szövetségi jogszabályok és az általános szövetségi törvény között. Így pl. a mezőgazdasági termelőszövetségi ágazati jogszabály jogtechnikailag úgy van megkonstruálva, hogy az a hatálya alá eső szövetségek / szövetségi társulások és területi szövetségek/ tekintetében elsődleges /közvetlen és teljes/ jogforrás továbbra is, ami egyértelműen az ágazati

jelleg megőrzésére utal. A teljeskörű ágazati szabályozás rendszerének fenntartása mellett azonban mindazokban a kérdésekben, amelyeket az ágazati jogszabályok nem szabályoznak, a Szövetkezeti Törvényt és végrehajtási rendeletét kell alkalmazni. Más megfogalmazásban ez egyben azt is jelenti, hogy ha az ágazati szövetkezeti szabályok valamely kérdést nem szabályoznak, akkor ma már ilyen esetben nem a Ptk-t, hanem a Szövetkezeti Törvényt és végrehajtási rendeletét kell alkalmazni, - ezzel is jelezve, hogy a szövetkezeti jogviszonyok egészében véve kikerültek a polgári jog hatásköréből.

Az összehasonlító magyar szövetkezeti jogban az ágazati jelleg megmaradása ezek szerint mindenekelőtt azt mutatja, hogy egy-egy szövetkezeti ágazat nem olvad föl egy általános és egységes szövetkezeti jogban. A szövetkezeti jog keretében megmarad az adott szövetkezeti ágazat egységének megfelelő önállósága. Az összefogó jogi keretet azonban elsősorban azok az általános szövetkezeti szabályok adják, amelyeket a Szövetkezeti Törvény és annak végrehajtási rendelete tartalmaz. Az összehasonlító magyar szövetkezeti jog tehát olyan egység, amely annyi lábon áll, ahány szövetkezeti ágazat ismert a népgazdaságban.

A szövetkezeti jogban az ágazati jelleg megmaradása, sőt, gyakorlatilag a szövetkezet ágazati jellegének elsődlegessége egyben azt is kifejezésre juttatja, hogy a további fejlődést illetően mi az, ami elsődlegesen meghatározó az

adott szövetkezeti ágazatban. Így pl. a mezőgazdasági ágazatot illetően a mezőgazdasági termelőszövetkezetek továbbfejlődésében az-e az elsődleges meghatározó szempont, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezet szövetkezet, vagy pedig az, hogy mezőgazdasági nagyüzem. Nyilvánvaló, hogy ez utóbbi a fejlődést elsősorban meghatározó tényező, - ami természetesen nem zárja ki, sőt feltételzi azt, hogy annak megfelelően az adott szövetkezeti típus és forma is megfelelő fejlődésen menjen keresztül, hogy biztosítsa a szükséges keretet a szövetkezeti mezőgazdasági nagyüzem számára. Ez az ágazati fejlődés a szövetkezeteket szükségszerűen közel viszi az adott ágazatban működő egyéb kollektív gazdálkodó egységekhez, elsősorban az állami vállalatokhoz, illetve a mezőgazdaságban az állami gazdaságokhoz.

Az ágazati fejlődés azonban ugyanakkor nem zárja ki annak a lehetőségét sem, hogy az ágazatok is közeledjenek egymáshoz, illetőleg hogy a különféle ágazatokban működő szövetkezetek között - adott esetben - kölcsönös együttműködés alakuljon ki valamilyen formában.

A fejlődés tehát horizontális és vertikális integrációt is mutat, de ezek a fejlődési jelenségek eltérő módon jelentkeznek az egyes szövetkezeti ágazatokban. Van szövetkezeti ágazat, ahol még kialakulási problémákkal találkozunk, - mint pl. a lakásszövetkezeti ágazatban, - s van szövetkezeti ágazat, ahol már a szövetkezeti formán is túllépő fejlődési jelenségek árnyéka mutatkozik, mint pl. a mezőgazdasági termelőszövetkezeti ágazatban.

Az bizonyos, hogy a magyar szövetkezeti mozgalomban - a jelenlegi fejlődési szakaszban - nem található olyan fejlődési jelenség, amely azt mutatná, miszerint az egyes szövetkezeti ágazatok úgy közelednek egymáshoz, hogy annak eredményeként olyan általános szövetkezeti típus alakulna ki, amely a ma ismert szövetkezeti ágazati tevékenységek mindegyikével foglalkozna.

Kétségtelen, hogy egyes mezőgazdasági termelőszövetkezetekben találkozunk olyan jelenséggel, hogy a termelőszövetkezet szinte "üzemági" szervezettséggel gondoskodik a rászoruló termelőszövetkezeti tagjai és alkalmazottai lakásproblémájának megoldásáról, - tehát ellát egy lakásszövetkezeti funkciót is. Ugyancsak a mezőgazdasági termelőszövetkezetekben találkozunk olyan jelenségekkel is, amikor a termelőszövetkezet ipari szövetkezeti feladatokat, vagy fogyasztási szövetkezeti feladatokat is ellát. Mindez azonban csak "mellékes", "kiegészítő" tevékenység az egyes mezőgazdasági termelőszövetkezetekben, de egyáltalán nem olyan jelenség, amely arra mutatna, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezetek fokozatosan átvennék az egyéb típusú szövetkezetek tevékenységi körét is, s ezen keresztül olyan általános típusú szövetkezetté fejlődnének, amelyek minden ma ismert szövetkezeti ágazat tevékenységi körét egy szövetkezeti típusban megvalósítanák. Ugyanakkor az is tény, hogy elméletileg, adott körülmények között egyáltalán nem kizárt egy ilyen általános típusú szövetkezet létrehozása, illető-

leg kifejlődése. Ezt bizonyítja az is, hogy nálunk pl. "egy kicsit" ilyen volt a fordulat éve után a földműves-szövetkezet, s "egy kicsit" ilyennek tekinthető ma is az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezet.

Magától értetődik, hogy ha a magyar szövetkezeti mozgalomban egy általános típusú szövetkezeti forma kialakulása irányába mutatna a fejlődés, ez a szövetkezeti forma potenciálisan ma már nem az általános fogyasztási és értékesítő szövetkezetből alakulna ki, hanem sokkal inkább a mezőgazdasági termelőszövetkezetből. Egy ilyen fejlődés értelemszerűen rövid időn belül elvezetne az egységes szövetkezeti jog kialakulásához is, feltételezve természetesen azt, hogy a szövetkezeti szektor változatlanul elkülöníthető az állami szektortól. Mindettől a feltevéstől azonban eltekinthetünk, mivel a magyar szövetkezeti mozgalomban jelenleg ilyen irányú fejlődés nem tapasztalható.

Ugyancsak nem tapasztalható olyan jelenség sem, hogy a szövetkezeti szektor és a tanácsi, állami szektor, valamint a helyi tanácsok egyesülnének az ismert népi kommuna formájában, vagy ahhoz hasonló módon.

Ha viszont a szövetkezetek között - bizonyos együttműködésen túlmenő - horizontálisnak nevezhető integráció nem tapasztalható, abban az esetben változatlanul fokozott figyelmet érdemel a szövetkezeti ágazati fejlődés, különös tekintettel arra, hogy az adott népgazdasági ágazat egészének fejlődése milyen hatással van és lehet az ott működő

szövetkezeti szektor fejlődésére.

Ha ebből a szempontból vizsgáljuk a magyar népgazdaság egyes ágazatainak a fejlődését, akkor ugyyszólván egyből szembetűnő, hogy az összehasonlító szövetkezeti jog kereteit is feszegető fejlődési jelenségekkel egyenlőre csak a mezőgazdasági ágazatban számolhatunk, de nálunk ma még ott is inkább potenciális lehetőségként, sem mint aktuális kérdésként. Ezt a potenciális fejlődési lehetőséget viszont magában hordja a magyar mezőgazdasági ágazat eddigi fejlődése is, de bizonyos értelemben már példázza is egyes európai szocialista államok mezőgazdasági ágazatának fejlődése. Ennek az új fejlődési jelenségnek a lényege abban foglalható össze, hogy a kétféle mezőgazdasági nagyüzem; az állami gazdaság és a mezőgazdasági termelőszövetkezet tevékenységében szervezetileg is közelebb kerül egymáshoz úgy, hogy közben egy integráció eredményeként agrár-ipari komplexumok, vagy agráripari kombinátok /hol milyen elnevezéssel jelölik ugyanazt a jelenséget/ jönnek létre, amelyek összefogják a mezőgazdasági termelő és a mezőgazdasági termékeket iparszerűen feldolgozó tevékenységet. Amennyiben ezek az agráripari egyesülések elterjednek és általánossá válnak, aligha lehet vitás az, hogy abban a különböző szektorokba tartozó mezőgazdasági nagyüzemek és ipari /elsősorban mezőgazdasági feldolgozó ipari/ vállalatok úgy egyesülnek, hogy azok belső jogviszonyaival már nem az összehasonlító szövetkezeti jog keretében, nem is a mezőgazdasági

termelőszövetkezeti jogban, hanem valamiféle "mezőgazdasági vállalati jogban", vagy "agrár-ipari vállalati jogban" lehet és kell is majd foglalkozni.

A magyar mezőgazdasági ágazatnak ez a fejlődési perspektívája ugyan még nem aktuális gyakorlati kérdés, de ennek ellenére nem elhanyagolható szempont annak megítélésében, hogy az összehasonlító szövetkezeti jog keretében a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog hogyan helyezkedik el, annak tudományos művelése és oktatása hogyan valósuljon meg.

Ha erre a kérdésre válaszolni akarunk, akkor aligha jutunk logikusan más megállapításhoz, mint amit már az eddig kifejtettekből is érezni lehet. Ez pedig abban fogalmazható meg, hogy az összehasonlító szövetkezeti jog keretében - mint szövetkezeti ágazati joggal - lényegében az eddigiekhez hasonló figyelemmel kell foglalkozni a mezőgazdasági termelőszövetkezeti joggal. Másrészt kifejezve ez egyben azt is jelenti, hogy az összehasonlító magyar szövetkezeti jog létrejötté egyáltalán nem jelenti és nem is jelentheti azt, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog beolvad és feloldódik ebben a szövetkezeti jogban. A mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog ágazati önállósága megmarad az összehasonlító szövetkezeti jog keretében is. Megmarad elsősorban azért, mert a mezőgazdasági termelőszövetkezeti nagyüzemi gazdálkodás "uralkodó" szerepet játszik a magyar mezőgazdasági szocialista nagyüzemi gazdálkodás rendszerében /ami egyetlen más népgazdasági ágazat szövetkezeti szektoráról sem mondható el/, s ebből következően megmarad másodszorban

azért, mert a mezőgazdasági szövetkezeti szektor továbbfejlődése az agrár-ipari vállalati jog kialakulása irányába mutat. Ez a fejlődési út természetesen idővel oda vezet majd, hogy a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog mint szövetkezeti ágazati jog kiválik az összehasonlító szövetkezeti jog keretéből - s ahogyan ma látható - agrár-ipari vállalati joggá alakul át.

Mindebből a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog oktatását illetően az következik, hogy a jogi oktatásban önálló tárgyként kell kezelni az összehasonlító magyar szövetkezeti jog oktatását, amelynek keretében változatlan sullyal kell foglalkozni a mezőgazdasági termelőszövetkezeti joggal, de emellett a mezőgazdasági termelőszövetkezeti joghoz hasonlóan kell foglalkozni a többi szövetkezeti ágazat jogával is. Mindennek tantervben konkrétizálva úgy kellene jelentkeznie, hogy változatlanul egy féléven át kell tanítani a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogot, - s mivel ennek során a hallgatók már szert tesznek egy általános szövetkezeti jogi ismeretekre is, - a következő félévben kellene tanítani a többi szövetkezeti ágazat jogát, természetesen ugyancsak szövetkezeti ágazatonként és nem szövetkezeti jogintézményként. Szövetkezeti ágazatonként azért, hogy a joghallgatók előtt egy világos kép alakuljon ki minden egyes szövetkezeti ágazatról, hiszen a gyakorlatban is konkrét szövetkezettel és annak jogi kérdéseivel találkozhatnak, s ezen az alapon kerülhetnek elő a szövetkezeti jogintézmények is a maguk

konkrét megjelenési formájukban. Ugy vélem, hogy az összehasonlító magyar szövetkezeti jog egyetemi oktatásának ilyen megszervezése belátható ideig korszerű képzést biztosít ezen a területen a joghallgatók számára.

Dr. VERES JÓZSEF

tanszékvezető egyetemi docens /Szeged/

A mezőgazdasági jog oktatásának 25 éve

Meggyőződése, hogy a jog oktatása területén megjelenő diszciplína negyedszázados fejlődésének bemutatásakor nem lehet csak az oktatási kérdésekre koncentrálni figyelmen kívül hagyni sem az alapot adó társadalmi-termelési viszonyok alakulását, sem az oktatási tárgy tartalmát befolyásoló szaktudomány hatását; és nem válunk ünneprontókká, ha nem csak az eredményekről, de a fejlődéssel, a kísérletezéssel szükségképpen velejáró feszítő erőkről és konfliktusokról is szólnunk.

A felszabadulást követően a magyar felsőoktatás a múlt hagyományaitól terhelten tette meg az első lépéseket. A múlt öröksége különösen érződött a jogi oktatás területén. Szükségképpen csak az 1950-es évek elején jelennek meg azok a tárgyak, amelyek az új társadalmi viszonyok talajára épültek. A jogászképzés tartalmi szempontból is 1950-től kezdve fejlődött jelentős mértékben. Amellett, hogy ebben az évben megkezdődött a marxizmus-leninizmus kötelező oktatása, a képzés azáltal is modernebbé vált, hogy a jogi szaktárgyak programját a szocialista jogrendszer tagozódásának megfelelően alakították ki.¹

A régi kereskedelmi-és váltójogot /hiteljogot/ először

a gazdasági jog váltotta fel, amely a terv és elszámolási, ellenőrzési, gazdasági-forgalmi joganyagot fogta össze.

Időközben egyértelművé vált, hogy a mezőgazdaság szocialista átszervezése a szocialista forradalom elválaszthatatlan része. Az átszervezés politikai programja pedig arra, a vitathatatlan érvényű tételre épült, hogy a kisüzemi-paraszti termelésnek szükségszerű korlátai vannak, és a termelékenységet, a munka termelékenységnek nagyarányu emelését a kizsákmányolás egyidejű megszüntetésével a mezőgazdaságban is csak a szocialista nagyüzemek létrehozása alapján lehet elérni.²

A gazdaságpolitikai célok megfogalmazását követően - ahogyan olvashatjuk az 1966-os tankönyv bevezetőjében is - "a mezőgazdasági termelőszövetkezetek egyre nagyobb számban való megjelenése az ország gazdasági és társadalmi struktúrájában alapvető jelentőségű változást, fejlődést jelentett, amelynek a jogban is tükröződnie kellett." Ennek eredményeképpen jött létre az 1951-52-es tanévben a mezőgazdasági jog mint olyan tan- és ismeretanyag, amely elsősorban a mezőgazdasági termelőszövetkezeti mozgalommal szorosan kapcsolatos joganyagot foglalta magában.

1953-ban Prágában fogalmazták meg azt a tételt, amely szerint a mezőgazdasági jogon belül két önálló jogágazat helyezkedik el: a földjog és a termelőszövetkezeti jog. Közel 20 év elteltével pedig éppen a jogágak tartalmi változásai hatottak ki az oktatási anyagra és készítették a szakembereket

és oktatókat a tananyag korszerűsítésére.

Mindezek után először nézzük meg a mezőgazdasági jog oktatásának alakulását az óraszámok tükrében. Ahogyan említettük is már, 1951-52-es tanévben jelenik meg a mezőgazdasági jog a tantárgyak között heti két elméleti és egy gyakorlati órással. 25 év alatt az óraszámok változásait, az elméleti és gyakorlati órák arányát a tantervek módosításai, a képzési idő /VIII., X., IX. félév/ változásai determinálták. Továbbá a három kar között is találhatunk e vonatkozásban különbségeket, amelyek elsősorban személyi feltételekkel függenek össze. A képzési idővel, a tantárgyak elhelyezésével, valamint az oktatási reformokkal kapcsolatos az 1954-55-ös keresztféléves képzés /III.-IV. évfolyam/ és az 1960-as évek elején jelentkező irányzat, amely a földjogot csak elméleti tárgyként kezelve eltörölte a földjogi gyakorlatokat.

A IX. félévre, illetőleg az ágazati képzésre való áttérés után stabilizálódott az óraszám s ma már mindenütt a nappali tagozat IV. évfolyama hallgatja a mezőgazdasági jogot 2+1 és 2+2 óraszámokban. Már most meg kell jegyeznem, amire később vissza is szeretnék térni, hogy éppen az új, feszítő igények ismét óraszám változtatást követelnek.

A fejlődést tükrözi a mezőgazdasági jog tananyagának alakulása. 1951-ben készítette el a Közoktatásügyi Minisztérium a mezőgazdasági jog oktatására vonatkozó alapmunkaterv-tervezetet.³ Ez a tervezet a mezőgazdasági jogot három részre osztotta, és 2+1 óraszámot határozott meg.

1952-ben Nizsalovszky Endre akadémikus által vezetett előkészítő bizottság mezőgazdasági jogból programot készített. A program szerint a mezőgazdasági jog két részre és 52 témára tagozódott. Az I. rész a földhasználati jogot tárgyalta, a második rész viszont nemcsak a mezőgazdasági termelészövetkezeti csoportokkal kapcsolatos elméleti és tételes jogi anyagot fogta össze, de kitért a gépállomások és a termelési szerződések szabályozásának egyes kérdéseire is.

E program alapján készültek el az első jegyzetek Földes Iván szerkesztésében. Először 1952-ben, majd 1953-ban a Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat adta ki a mezőgazdasági jog első részét, előbb Földes-Rudolf-Perbiró, később Perbiró-Rudolf-Nagy-Seres munkaközösségi tagok közreműködésével.

1954-ben jelent meg a mezőgazdasági jog második része az I. részt író munkaközösségi tagok tollából, változatlanul Földes Iván szerkesztésében.⁴

Szükségesnek tartom itt megjegyezni, hogy az első jegyzetek megírását nagyban elősegítette a Genkin-Ruszkol 1947-ben írt kolhozjogának és Kazancev-Ruszkol szerkesztésében 1949-ben megjelent földjog c. jegyzet magyar fordítása.⁵

A szovjet jog megismerését célozta 1950/51-1954/55. közötti tanévekben a kolhozjog oktatása is. Budapesten és Szegeden jelent meg - tudomásunk szerint - kolhozjogi jegyzet, amelynek feladata volt a Szovjetunióban működő kolhozokkal kapcsolatos joganyag összefogott bemutatása.⁶

1953-ban kezdődött meg a földjogi kérdések irodalmi feldolgozása cikkek és előadások formájában. Ennek hatásakép-

pen először a földjoggal kapcsolatosan jelentkezett igény új jegyzet megírására. Eörsi Gyula /Nagy László közreműködésével/ 1955/56-os tanévben; Eörsi Gyula - Nagy László - Seres Imre 1957/58-as tanévben; Nagy László - Seres Imre 1958-ban; Seres Imre 1959/60-as tanévben kapott megbízást földjogi jegyzet megírására. A tárgy tömörítésére, az intézmények pontos meghatározására, az átfedések elkerülésére, a változó tételes joganyag szűkítésére való törekvés egyértelműen kitűnik a jegyzetírók munkájából.

A mezőgazdasági jog II. része, a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog - a földjoghoz viszonyítva - már nem követi olyan dinamikusán a gyors ütemben fejlődő társadalmunk politikai, gazdasági szituációját. 1955-1958 között az ELTE-n kiadott jegyzetből oktatnak Szegeden és Pécsen is.⁷ 1959-ben a korszerűsített tananyagot Nagy László közli a "Mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog" c. jegyzetében nagy irodalmi apparátussal, felhasználva a publikált tudományos eredményeket.⁸

Az elkövetkező hat évben a szocialista átszervezés során a termelőszövetkezetek a magyar mezőgazdaság döntő tényezőivé váltak. Az 1962-67 közötti időszakban zajlott le a termelőszövetkezetek belső szervezeti és gazdasági megszilárdulása. Ezt a folyamatot követte nyomon a két nagy részből /földjogból és termelőszövetkezeti jogból/ álló mezőgazdasági jogi tankönyv megjelenése Nagy László és Seres Imre szerkesztésében, a Tankönyvkiadó gondozásában. A tankönyv megírása

sában mindhárom kar mezőgazdasági joggal foglalkozó oktatói képviseltették magukat /Földes-Molnár-Nagy-Seres-Veres/, így az 1952-53-as jegyzet után ismét a három kar munkaközössége írta meg az egységes szemléletű mezőgazdasági jogi tankönyvet.⁹ Találó a bevezető összefoglaló megjegyzése: "a mezőgazdasági termelészövetkezeti mozgalom további fejlődése, de különösen a mezőgazdaság tömeges kollektivizálásának befejezése gazdasági, társadalmi és politikai szempontból egyaránt a szocializmus alapjai lerakásának a befejezését is jelentette. Ez a változás a jogrendszeren belül véglegesítette a mezőgazdasági termelészövetkezeti jog önálló jogágként való létezését, de ugyanakkor magával hozta a földjog önálló jogágként való megjelenését is."¹⁰

1967. április 20-án ült össze a Termelészövetkezetek Első Országos Kongresszusa. A kongresszus határozatokat hozott a vállalati gazdálkodásról, a demokratikus működés továbbfejlesztéséről, a termelészövetkezeti társadalmi érdekképviselői szervek létrehozásáról. 1967-ben megszületett a termelészövetkezeti törvény és a földtulajdon és földhasználat továbbfejlesztéséről szóló törvény. Az utóbbi - a szocialista országok között is elsőként - a földtulajdon és a földhasználat egységének fokozatos megteremtését tűzte ki célul.

A tudomány újabb eredményeit, a társadalmi-termelési viszonyokra kiható jogalkotást szinte azonnal nyomon követte az új oktatási tananyag is. 1969-ben és 1970-ben ugyanis Seres Imre szerkesztésében, a Tankönyvkiadó gondozásában meg-

jelenik az új mezőgazdasági jogi tankönyv, amely ugyan szervesen kapcsolódott a korábbi tankönyvhöz, de semmiképpen nem volt annak módosított kiadása.

A szerzők /Földes-Molnár-Seres-Veres/ hangsúlyozták, hogy a tankönyv, bár elsősorban az egyetemi oktatás igényének kielégítését szolgálja, egyúttal azonban az olyan gyakorlati jogászok és egyéb szakemberek számára is hasznos segítő eszköznek kell lennie, akik a mezőgazdaság területén, illetőleg a földviszonyok területén jogalkotói, jogalkalmazói munkával foglalkoznak, illetőleg egyéb vonatkozásban kapcsolódik munkájuk a mezőgazdasághoz és általában a földhöz.¹¹

A mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog c. tankönyv előszavában pedig a szerzők nevében a szerkesztő a jog társadalmi viszonyra gyakorolt hatásának szükségességét és igényét is megfogalmazta, mondván: a szerzői kollektiva bizik abban, hogy a tankönyv, ha közvetve is, de elősegíti a mezőgazdasági termelőszövetkezetek megszilárdulási, továbbfejlődési folyamatát, a vállalati nagyüzemi gazdálkodást, a termelőszövetkezeti dolgozók anyagi és kulturális életszinvonalának folyamatos emelését.¹²

1971-ben megjelenik az új szövetkezeti törvény, aminek alapján módosítják a termelőszövetkezeti törvényt is. Kiegészítő jogszabályok jelennek meg az 1967. évi IB. törvénnyel összefüggésben is. Ezeknek a változásoknak a tananyagban is ki kellett fejeződniük. 1974-ben jelenik meg az 1969-es földjogi tankönyv átdolgozott kiadása. Ismét csak az előszóban

tömören megfogalmazott mondatokra kell utalnunk, amelyek jelzik a változásokkal összefüggő további feladatokat is. A két jogterület önállósága, az önállóság jellemző sajátosságai, egymással szoros kapcsolatban lévő, de mégis önálló fejlődésük, valamint a mezőgazdasági termelőszövetkezet és a többi szövetkezet joganyagának egymáshoz való közelítése - magának a szövetkezeti jognak a felvetődése is - azt indokolják, hogy a földjogi tankönyv önálló kötetben jelenjen meg.¹³

E megállapítás azonnal két problémát jelez: a mezőgazdasági termelőszövetkezeti anyag haladéktalan korszerűsítését, a szövetkezeti jog oktatása lehetőségének megteremtését. A földjogi tankönyvet tehát vagy az új mezőgazdasági jogi tankönyvnek, vagy a szövetkezetekkel foglalkozó jegyzetnek kell követnie. Az első megoldás esetében sem csupán a tételes jogi változások átvezetéséről van szó, hanem arról, hogy a szövetkezetek egységes szabályozásának, az ágazati szabályozások jelentőségének tükröződnie kell az új tankönyvben.

Most részletesen nem beszélve olyan problémákról, hogy egyéb jogintézmények vagy jogterületek a jelenlegi tananyagkeretbe már nem férnek bele, ezek közül mégis kettőt említünk: az egyik a szövetkezeti tagok szociális ellátása, a másik a társulási jog területe.

Igaz, hogy a tankönyv egy rövid fejezetben foglalkozik a termelőszövetkezeti tagok társadalombiztosítási, belső szo-

ciális ellátási kérdéseivel, de az sem mennyiségileg, sem aktualitását illetően nem elégséges a végző szakemberek számára. Ma, amikor a társadalombiztosítási törvény új koncepcióra épül, és általában az állampolgárok szociális ellátása bővül, sem a munkajog, sem a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog nem képes átfogni a vállalati dolgozók és szövetkezeti tagok szociális ellátásával kapcsolatos legfontosabb tudnivalókat.

A másik a társulási jog területe. E terület várható kodifikálásától függetlenül is olyan, egyre szélesedő ismeretanyaggal kell számolnunk, amely nélkül a fiatal szakember a gyakorlatban nem tudja megállni helyét.

A második megoldás, nevezetesen a szövetkezeti jognak, mint studiumnak az elfogadása még bonyolultabb. Előljáróban szeretném kihangsúlyozni, hiszem, hogy a klasszikus mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog, a szövetkezeti jog és a polgári jog hármasságában talán elfogultan is nyilatkozó egyetemi oktatónak - ha komolyan veszi az egyetemi oktatást - egy kérdésben a vitapartnerével közös nevezőre kell jutnia. Ez pedig nem lehet más, mint annak a ténynek az elismerése, hogy az egységes szövetkezeti jogi koncepciótól és a szövetkezeti jognak mint jogágnak elismerésétől vagy tagadásától függetlenül - hasonlóan a szociális ellátás jogához - létezik egy olyan fontos terület, amellyel az egyetemi oktatás keretében nem foglalkoznak: és ez az ipari és kereskedelmi, illetőleg, speciális, főleg szolgáltató szövetkezetek területe.

Talán triviálisnak és praticista szemléletűnek tűnhet az előbbi megállapítás, hiszen a jogtudomány, a jogalkotás és az egyetemi oktatás elválaszthatatlan egységet képez. Nem vitásan a korszerű tananyagnak a tudomány legújabb eredményeire kell épülnie. Nem lehet csak az alapvető tételes joganyagot oktatni, hanem elsősorban az azt megalapozó jog- és közgazdaságtudományi tételeket kell a hallgatókkal megismertetni. Az is követelmény, hogy az adott jogtudományi ág legújabb eredményeit tartalmazó tananyag mellett az egyes tudományos tételek bemutatására fel kell használni az összehasonlító módszert is. Sőt a társadalmi összefüggéseket és a jogászai tevékenységhez szükséges gyakorlati ismereteket is meg kell érteniök, illetőleg el kell sajátítaniuk a hallgatóknak.

Elvi tételként és követelményként szögezi le az egyik tananyag korszerűsítéssel foglalkozó előadmány, hogy "nemcsak az adott időszakban hatályos joganyag megismertetése a tételes jogi diszciplinák oktatási célja, hanem elsősorban a jogtudomány fogalmainak elsajátítása. Ugyanis joganyagunk állandó változása miatt hallgatóinkat arra kell felkészíteni, hogy a változó joganyagot fel tudják dolgozni és a jogot képesek legyenek alkalmazni."¹⁴

A lényegre törő, korszerű tananyag kívánalma mellett mégis két álláspont alakult ki az új tudományos eredmények közlésével összefüggésben. Az egyik szerint a tananyagban csak a kikristályosodott és általánosan elfogadott tudomá-

nyos tételeket kell a hallgatókkal közölni, a másik szerint éppen a különböző nézetek összeütköztetésével kell a hallgatókat önálló gondolkodásra nevelni. Az előadási anyag és az írásos tananyag különválasztásával ez a probléma látszólagosan megoldható, a az is igaz, hogy az egyetemi képzés nem befejezett képzés. Ezt a tételt éppen Király Tibor fogalmazta meg "A jogászképzés újabb reformja felé" c. cikkében, amelyik így hangzik: ... "A végző jogásznak tudnia kell, mi a jog társadalmi funkciója, ismernie kell a jogszabályok keletkezését, hatását befolyásoló tényezőket, a jogágak elvi tételeit, fontosabb szabályait, intézményeit, összefüggéseiket. A célkitűzés tehát nem a befejezett képzés, hanem az, hogy alkalmassá tegyen joggyakorlat megszerzésére és a későbbi specializációra. Erre épül és szolgál a szakvizsgák /bírói, ügyészi stb./ rendszere."¹⁵

Mégis azt kell mondanom, hogy a tudomány legújabb, megalapozott tételeinek ismertetése, a jogalkotásból eredő új szemlélet elemzése mellett az önálló gondolkodásra nevelés érdekében nem elsősorban a már személyeskedésig menő, szellemes vagy kevésbé szellemes szópárbajokra kell a hallgatók figyelmét koncentrálni, hanem a szocialista társadalmi viszonyok dinamikus jellegéből adódó, a jogra /a jogalkotóra és a jogalkalmazóra egyaránt/ kiható feladatokra, a jognak a társadalmi viszonyokra visszaható erejére, a jog tudatformálására - hogy csak néhányat említsek meg.

Ma számolnunk kell azzal a ténnyel, hogy 1971-től kez-

dődően Magyarországon létezik és hatályban van a szövetkezeti törvény, még akkor is ha igaznak és megalapozottnak tartom Bihari Ottónak - Szalai Sándor "A társadalomtudományok és korunk feladatai" c. előadásához kapcsolódó - korreferátumában mondottakat, nevezetesen: ..."A tudomány egyik igen fontos feladata azoknak a módszereknek a feltárása, amelyeknek segítségével át lehet hidalni a társadalmi fejlődés gyorsulása és a társadalom stabilitásra törekvése közti különbséget. A "legegyszerűbb" megoldások - mint a kerettörvények elfogadása és ezek nyomán a többszintű jogalkotás - nem hoztak eddig megoldást, mert a jogalkotást a demokratikus szintről a hivatali szintre tolták át."¹⁶

Elismeréssel kell adóznunk azoknak, akik az egységes szövetkezeti jog koncepciójának uttörői voltak, de azt is figyelembe kell vennünk, hogy éppen a környező szocialista országokban, főleg azokban, ahol a mezőgazdasági termelőszövetkezetek mellett az egyéb termelő- és kereskedelmi szövetkezetek rendszere nem vagy csak egészen szűk körben alakultak ki, más koncepciókat dolgoztak ki.

Itt elég utalni a Szovjetunióban jelentkező olyan igényre, amely szerint a mezőgazdaságra mint ágazatra kiható szabályozás alapján helyesnek látszana az agrárjogot oktatási diszciplinaként kialakítani, vagy az NDK-ban hangsúlyozott tudományos álláspontra, nevezetesen: a mezőgazdaságban a társadalmi viszonyok komplex jellege és azok fejlődésének dinamikus jellege megköveteli, hogy mind a jogalkotásban, mind

a jogalkalmazásban, mind pedig az állami és gazdasági funkcionáriusok képzésében és továbbképzésében a hagyományos jogágazatok /államjog, államigazgatási jog, mezőgazdasági termelőségvetkezeti jog, gazdasági jog, földjog/ közötti határokat átlépjék, ezek a jogágazatok ugyanis a mezőgazdasági termelést mindig csak egyoldaluan és egymástól függetlenül szabályozták; vagyis a mezőgazdasági jog egységes szabályozásának koncepciójára van szükség. Sőt továbbmenve, az oktatásra vonatkozóan azok is, akik a mezőgazdasági jog létjogosultságát tagadják, messzemenően egyetértenek abban, hogy a mezőgazdaságra vonatkozó jogi aktusok és jogviszonyok komplex kutatása segít a feladatok megoldásában; ugyanez érvényes a jogi oktatás korszerűsítésére mind a jogászok, mind a mezőgazdaság vezető káderei tekintetében.¹⁷

Az elmondottakkal csupán azt kívántam bizonyítani, hogy nyilván ideálisan valósulna meg a hármas /a tudomány - a jogalkotás és az egyetemi képzés/ egység akkor, ha elsősorban a tudomány területén nem volnának eltérő álláspontok. Ez az "összhang" pedig éppen a társadalmi haladást gátolná.

A már említett két állásponttal kapcsolatosan nekem is az a véleményem, hogy az oktatási anyag arra az elméleti koncepcióra épüljön, amelyik legtisztábban tölti be szolgálati és formáló szerepét. Ugyanakkor azt is szeretném kihangsúlyozni, hogy a modern jogászképzés ma már az összehasonlító jog tananyagkénti kezelése nélkül nem tudja elérni és megvalósítani célkitűzéseit, amelyek tulajdonképpen a szocialista

szakemberképzést hivatottak megvalósítani.

A tananyagoknak e mellett figyelembe kell vennie azokat a társadalmi igény oldaláról jelentkező követeléseket is, amelyek a gyakorlati szakemberképzéssel függnék össze. Egyértelművé vált ugyanis, hogy a magyar jogászképzés szövetkezeti jogi ismeretek oktatása nélkül aligha képzelhető el. Az átmenetet az ágazati képzés szolgáltatta és szolgálja ma is - annak összes hátrányos következményeivel együtt. A szövetkezeti jog oktatása ugyanis nem ágazati, hanem alapképzési probléma.

Ismeretes Kulcsár Imre jogászi hivatások differenciáltságával összefüggő jogászi hivatáskategóriái. Kulcsár különbséget tesz egyfelől az igazságszolgáltatással, másfelől a társadalom vezetésével, szervezésével, igazgatásával kapcsolatos jogászi foglalkozás között.¹⁸

A jelenlegi ágazati képzés - tudjuk - három ágazatot különböztet meg, de nehéz lenne eldönteni, hogy melyik ágazatból lehet kihagyni a szövetkezeti jog oktatását, ha pedig egyikből sem lehet, akkor vitatható a tárgy ágazati jellege is. Különben is az ágazati képzés legfőbb célja, hogy egyrészt a specializálódást segítse elő, másrészt gyakorlati, illetve gyakorlatiasabb képzést kapjon a hallgató az általa választott területen.¹⁹

E megállapítások is azt jelzik, hogy a szövetkezeti jognak ágazati képzés keretében történő oktatása csakis átmeneti jellegű lehet.

A három lehetőség, vagyis a szövetkezeti jog tagadása, illetőleg csak a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogra való koncentráció, a szövetkezeti jog alaptárgyként való oktatása, a szövetkezeti jognak ágazati képzés keretében való oktatása külön a másodikkal kapcsolatosan jelentkezett a leg-
határozottabb társadalmi jellegű igény. Ez az igény nemcsak a szövetkezeti jog elméleti koncepciójára, a szövetkezeti jog jogágiságának elismerésére épült, hanem elsősorban olyan gyakorlati igényre, hogy a szakemberképzéshez szükséges a szövetkezeti jog elméletének és alapvető tételes joganyagának ismerete.

1974-ben a korábban kiadott tankönyvek szerkesztője és a munkakollektíva Molnár Imrét kérte fel a "Szövetkezeti jog" c. tankönyvvázlat elkészítésére. Molnár Imre nagy alaposággal készítette el a szövetkezeti jog tananyagának tervezett vázlatát. A vázlatához csatolt megjegyzése szerint a tantárgy oktatási anyagát elsődlegesen a szövetkezeti jogviszonyra tekintettel lehet kialakítani. Véleménye szerint a merev jogági elhatárolásnak az lenne a következménye, hogy a hallgatók a szövetkezetek jogi kérdéseinek csak egyrészével ismerkednének meg. Leszögezi, a szövetkezetet mint jogintézményt kell a tantárgy oktatásának középpontjába állítani. Ez óhatatlanul "idegen elemek" bekapcsolásához is vezet, főként olyan kérdéskörökben, amelyeknek jogági vagy általában társadalomtudományi hovatartozandósága nem tisztázható egyértelműen /pl. tulajdoni, elosztási, érdekeltségi, üzemszervezési,

igazgatási, társadalombiztosítási, pénzügyi, munkaügyi, stb. viszonyok/. A feldolgozásra a termelőszövetkezeti jogban ismert komplex módszer követését ajánlja.²⁰

A tervezet szerint a szövetkezeti jog általános és különös részre tagozódhat. /A különös résszel kapcsolatosan két variáns is készült./

A vita során több probléma is jelentkezett. Ezek között szerepelt a következő: a társadalmi és gazdasági strukturánk fejlődéséről, a szövetkezetekről és az állami vállalatokról, ezen belül a szövetkezeti és vállalati jogról folyó viták elméleti, a szövetkezeti és vállalati jogtanácsosi munka előtérbe kerülése pedig gyakorlati sikon elkerülhetetlenné teszik annak a kérdésnek a tisztázását, hogy a "szövetkezeti joggal" és a "vállalati joggal" kapcsolatos tudományos kutatások és elméleti nézetek didaktikus összefogása, valamint a szövetkezetek és vállalatok belső viszonyaira vonatkozó joganyag az állam- és jogtudományi karokon miként kerüljön oktatásra.

Nézetem szerint az üzemi demokrácia szélesedését biztosító jogszabályok, a készülő vállalati törvény szükségképpen kihatással lesz a vállalat és dolgozó kapcsolatának jogi szabályozására is. A belső szervezeti és igazgatási viszonyok modernizálása ugyanis nehezen képzelhető el a vállalaton belül jelentkező államjogi, államigazgatási, munkajogi jogviszonyok összehangolása nélkül.

A "Szövetkezeti jog" c. tárgy tananyagának kialakítása előtt feltétlenül állást kellett foglalni abban is, hogy az csak a

szövetkezetekre, mint intézményekre vonatkozó tudományos kutatások, tehát az elmélet eredményeit és a vonatkozó tételes joganyagot fogja-e össze egy studium keretében, vagy a szövetkezeti jogot mint a jogrendszerünk szerves, de elkülöníthető részét és annak elméleti kérdéseit is tárgyalja.

Ez a probléma három féle feldolgozáshoz vezetett volna:

- a szövetkezeti jog - a maga komplexitásában - tananyagnak minősül
- a szövetkezeti jog nemcsak tananyag, de a jogrendszer önálló, szerves egységet képező része is
- az önálló jogágként elismert mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog homogenitását és egységét megőrizve kell a szövetkezeti jogot oktatni.

Hasonlattal élve, a törzshöz kell illeszteni a fejet és a végtagokat, a törzs pedig a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jog, s ahhoz kell az ismert elméleti anyagot, valamint az egyéb szövetkezetekkel kapcsolatos fontos tételes jogi anyagot kapcsolni.

A "szövetkezet mint jogintézmény" elvének hangsúlyozása a tananyag kialakítása szempontjából valóban alapkérdés volt. A probléma - az oktatás oldaláról - ott kezdődött, hogy az elvont szövetkezettel mint jogintézménnyel nehezen lehet foglalkozni, azt "nevesíteni" kell. Ahogyan ez megtörténik, máris kikerülhetetlen a szövetkezetek és szövetkezeti jogintézmények újratárgyalása. Különben nagyon vérszegény

képet alkothatnának a hallgatók a szövetkezetről általában. Még a szövetkezeti tagsági viszony megfogalmazása is tul szintelen.

A vita során olyan álláspont alakult ki, hogy az összehasonlítási elv érvényesüljön a tananyag megírásánál. A mezőgazdasági termelőszövetkezethez, illetőleg az azzal összefüggő elméleti és tételes jogi anyaghoz kapcsolódjanak a többi, az ipari-, fogyasztási-, takaré-, lakásszövetkezetek, illetőleg a szövetkezeti együttműködés, az érdekképviseleti tevékenység és az állami irányítás anyagai.

A tananyag összehasonlító feldolgozása - az átfedések leszűkítésével - lehetővé teszi a szövetkezeti típusok és formák ágazati sajátosságainak feltárását; biztosítja az elméleti kérdések tananyag kerete közötti lehetséges tisztázását. A komplex feldolgozási módszer sem tudja tökéletesen kirekeszteni az ismétléseket, mivel az eddigi, de a következő tananyag sem maradhat a szövetkezet és tagjai, valamint a szövetkezet dolgozói és tulajdonosi kollektívájának belső kapcsolatai körében; a többi között azért sem, mert pl. a szövetkezet belső igazgatási-vezetési mechanizmusa már több /bizonyos értelemben kevesebb/ a szövetkezet és a tag kapcsolatát kifejező és rendező tagsági viszonyhoz képest.

Az Oktatási Minisztérium ez évben a szövetkezeti jogi egységes jegyzet megírására a megbízást megadta. Várható, hogy a szerzők az év végére elkészítik az első olyan szövetkezeti jogi tárgyú jegyzetet, amelyik az igényeknek megfele-

lően korszerűen és tömören foglalja össze a szövetkezeti ágazatokkal és típusokkal kapcsolatos, az elméleti és a gyakorlati munkához nélkülözhetetlen elméleti koncepciót és a viszonylagosan stabil tételesjogi anyagot.

A tananyag ilyen értelmű átalakítása szükségképpen együttjár az elfogadott és a tantervbe beépített tantárgyak, és ezekkel összefüggésben a jelenlegi óraszámok megváltoztatásával is. Remélhető, a jegyzet megírásáról szóló minisztériumi megbízás arra is alapot ad, hogy a jogászképzés új reformja keretében a földjog és a szövetkezeti jog önálló főkollégiummá válhat, s lehetőség nyílik a tananyagoknak kollokvium és szigorlat szintű elkülönített számonkéréséhez.

Talán úgy tűnik sokat időztünk a mezőgazdasági jog tananyaga változásainak bemutatásánál, de a kép még így sem teljes. A mozaikok csak akkor rendeződhetnek képpé, ha a mezőgazdasági jog oktatásának 25 éves fejlődését a mezőgazdasági jog kialakulásának, változásainak és a mezőgazdasági jog továbbfejlődése elvi kérdései elemzésének tükrében nézzük. Bizonyítható, hogy a tantárgy hatással volt a mezőgazdasági jog tudományára, de az első lépéseket mégsem az oktatott tárgy igényei diktálták.

E téma befejezéseként ide kívánczik annak megemlítése is, hogy a mezőgazdasági jogot oktatók szinte kezdettől fogva törekedtek a jogi ismeretek társadalmi, politikai és gazdasági megalapozására. Ez a törekvés egyrészt a tananyagokból,

másrészt azokból a kezdeményezésekből olvasható ki, amelyek keresték a mezőgazdasági jog alapozó segédtudományai oktatásának lehetőségét. A határtárgyak tananyagával való egyeztetésen, az azokban foglalt anyagrészekre való hivatkozáson, felhívásokon tulmenően arra is volt törekvés, hogy alapozó közgazdaságtani ismeretekre is szert tegyenek a hallgatók. Ma is vannak olyan elképzelések, amelyek szerint az alapozást szolgáló tárgyakat - ha másképpen nem lehetséges - az ágazati tárgyak közé kell becsempészní, de ilyenkor elfelejtjük, hogy az ágazati képzés sohasem alapozást, hanem specializálódást biztosíthat a hallgatóknak. Igaza van Nagy Lászlónak, aki a szövetkezetek elméleti kérdéseivel kapcsolatos vitában hangsúlyozta: "... a jogász nemcsak a jogi kérdések sokoldalú elemzése alapján juthat el végső következtetésekhez, hanem támaszkodnia kell a társadalomtudomány egyéb ágazatainak, s elsősorban a szövetkezeti tudománynak, mint a közgazdasági tudományok egyik sajátos ágazatának kutatási eredményeire is, s meg kell szabadulnia a hosszú évek alatt lerakódott sémáktól, tudományos előítéletektől."²¹ Ez az igény az oktatómunkára is vonatkozik.

3. A 25 évet áttekintve szerénytelenség nélkül kell megállapítani: a mezőgazdasági jog oktatói aránylag rövid időn belül elérték, hogy az általuk gondozott tárgy polgárjogot nyerjen az egyetemeken. Ez nem volt kis feladat. A klasszikus jogterületek /jogágak/ mellett az első időben

szerényen huzódott meg a mezőgazdasági jog, aminek nemcsak az óriások nyomasztó hatása, hanem a gyermekcipő mielőbbi kinövésére irányuló - nem kevés munkával járó - törekvés is oka volt. Az új társadalmi igényt szolgáló jog művelőinek meg kellett szerezniök a tárgy oktatásához, a tudomány továbbfejlesztéséhez szükséges szakmai és politikai képzettséget, ki kellett fejleszteniük - a többi között - vitakészségüket, hogy egyenlő partnerekként vegyenek részt a szakmai vitákban. Gondolom, a vitakészséggel és az egyenlő partnerséggel az utóbbi időben nincs baj.

Ez a folyamat a hallgatókkal kapcsolatosan is megfigyelhető volt. Először a klasszikus tárgyak tiszteletének büvkeében periférikus tárgyként kezelték a mezőgazdasági jogot. Később - és ezt a gyakorlati munka is megkövetelte - mindinkább megszerették a sokuknak saját életükhöz is kapcsolódó tárgyat, s ma már számokkal is bizonyíthatjuk, hogy:

- a tanszékek mellett működő tudományos diákkörök tagjai igen sok témát dolgoznak fel
- az országos diákköri konferenciákon a résztvevők jelentős eredményeket érnek el, országos és kiemelt díjakat nyernek
- a mezőgazdasági jogból írt szakdolgozatok száma a végzős hallgatók létszámához viszonyítva nem egyszer eléri vagy meghaladja a 10-15 %-ot is
- a tanszékek utánpótlása ma már a saját nevelésü

szakemberek kiválasztásával, káderutánpótlási terv szerint történhet, stb.

A mezőgazdasági jogot oktató tanszékek - a tárgy jellegéből adódóan is - mindig nagy figyelmet fordítottak a gyakorlati képzésre.

A gyakorlattal kialakítható kapcsolat módjai az oktatók oldaláról nézve nemcsak gyakorló jogtanácsosi vagy szaktanácsadói tevékenységet jelent szövetkezeteknél vagy földigazgatási szerveknél, hanem az országos és területi szervekkel való rendszeres konzultációt, a jogalkotói tevékenységben való közvetlen vagy közvetett részvételt, az elmélet közvetítését a gyakorlati szakemberek számára, stb.

Ez a kapcsolat a hallgatók gyakorlati képzésére kétféleképpen is kihat. Az oktató egyrészt "első kézből" szállítja a jogeseteket, másrészt üzem- és intézménylátogatásokkal közvetlen kontaktust teremt a hallgató és a gyakorlati terület között.

Az egyetemeken a tanszékek még az elhelyezkedésben is segítséget tudnak nyújtani.

A gyakorlatok és szemináriumok rendje 25 év alatt sokat változott, mégis nézetem szerint éppen a technikai eszközök segítségével lehetne magasabbra emelni a korszerű oktatás szintjét.

A gyakorlati képzést jól segítik a példatárak. Az egyéni kísérletezésektől eltekintve - tudomásom szerint -

Molnár Imre 1965-ben állított össze olyan egységes jegyzetet "Mezőgazdasági jogi példatár" címen, amelyik a gyakorlati oktatás szempontjából egészségesen kapcsolta össze a földjogot a mezőgazdasági termelészövetkezeti joggal. A szerző saját tapasztalataiból indult ki, amikor vizsgálatainak során megállapította: az egyetemről kikerülő fiatal szakember, bármilyen alapos is legyen elméleti felkészültsége, teljesen tanácstalan a legegyszerűbb jogtechnikai kérdésekben.²²

A tételesjogi változások új segédanyag kiadását tették szükségessé. Molnár István szerkesztésében, Benkő András és Schmidt György közreműködésével a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának kiadásaként, a Tankönyvkiadó gondozásában először 1974-ben jelent meg a "Földjogi jogeset- és iratmintatár". Ezt követte 1975-ben a "Mezőgazdasági jogi jogeset- és iratmintatár". Mindkét anyag jelentős mértékben hozzájárult az oktatás gyakorlatiasabbá tételéhez, s csak nagy elismeréssel szólhatunk a szerzők munkáiról. A szövetkezeti jogi tananyag oktatásának megkezdése erről az oldalról azt jelenti, hogy máris indokolt lenne a szövetkezeti ágazatokban elhelyezkedő szövetkezeti típusok és formák joganyagát plasztikusan bemutató, a gyakorlati képzést szolgáló példatár előkészítése.

Más jelleggel, de a gyakorlatiasabb képzés elősegítése céljából készítette a budapesti Mezőgazdasági jogi Tanács a kiegészítő jogszabályokat tartalmazó kiadványát a "Mezőgazdasági Termelészövetkezeti Jog" és "Földjog" című

tankönyvekhez és a szegedi Mezőgazdasági és Munkajogi Tan-
szék a mezőgazdasági termelőszövetkezeti jogi tankönyvhöz
az újabb tételesjogi tananyagot tartalmazó kari kiegészítő
jegyzetét.

Elgondolkoztató, hogy a tételes joganyag törvénysze-
rű visszaszorításának igényét elismerve a jövőben nem kel-
lene-e a lényeges, magas szintű jogszabályokat válogatott
jogszabálygyűjtemények formájában időnként közreadni.

A mezőgazdasági jog oktatásának 25 évére visszatekint-
ve ne hiányolja senki, hogy e vázlatos összegezés az oktató-
munkával egyetemlegesen nem tett említést a nevelésről, de
úgy érzem a tárgy és az oktatás felesleges dicséretét je-
lentené, ha az oktatómunkával együtt erről külön is szól-
nék. A tárgy 25 éves létezésével, konfliktusaival, egyenlőt-
len fejlődésével önmagában nevelt. Az új földtulajdoni és
használati viszonyok, a szövetkezetekkel együtt alakuló szö-
vetkezeti társadalmi viszonyok, az azokra ható jogviszonyok
elsősorban nem a szakembereket, hanem a parasztságot nevel-
ték. Eppen ezért az egyetemi oktatók - mint a mezőgazdasági
jog tudományának művelői is - nemcsak az egyetemi hallgató-
kat, de - ha közvetve is - a szövetkezeti tagok nevelését
sem hanyagolhatták és ma sem hanyagolhatják el.

Illetlenség talán más tanszékek nevében is megköszön-
ni mindazoknak a szerveknek az egyetemi oktatás számára nyuj-
tott segítségét, amelyek főleg a gyakorlati képzésben, de a
nevelésben is közreműködtek /gondolok itt a szövetkezetek

országos és területi szerveire, a társadalmi és államigazgatási szervekre/, de úgy érzem, kötelességem hangsúlyoznom: a mezőgazdasági jog oktatásának hatékonyságát ezeknek a szervezeteknek a közreműködése jelentősen segítette, illetőleg segíti ma is.

Befejezésül magunkról a mezőgazdasági jogot oktatókról is kellene szólnom. Nem kívánok szigorú statisztikai adatokat felsorolni. A fiatalokat nem öregítve, az öregeket nem fiatalítva mégis jóleső érzéssel kell megállapítani, hogy a mezőgazdasági jogot oktató gárda már nagy elméleti és gyakorlati tapasztalatokkal rendelkezik. A tanszékekhez később kapcsolódó fiatal kollegák szenvedélyesen és nagy tárgyi tudással szállnak sikra az új tudományos eredményeik megvédése, az oktató-nevelő munkájuk során kikísérletezett jobb elképzeléseik megvalósítása érdekében.

Ha a tárgy öregszik is - remélem és hiszem - az oktatók fiatalos lendülete a következő 25 évben is változatlan marad.

Jegyzetek

1. A József Attila Tudományegyetem beszámolója.
1948-1967. Szeged, Hungária. 1968.
2. MTI Magyar Dokumentáció 3-4. sz. melléklet.
/A termelősövetkezeti mozgalom./
3. 810/1950/51. jk. számú kari tanácsi előterjesztés,
Szeged.
4. Földes-Rudolf-Perbiró: Mezőgazdasági jog. Egyetemi
jegyzet. I. félév, 1952. Szerkesztő: Földes Iván.
Földes-Perbiró-Rudolf-Nagy-Seres: Mezőgazdasági jog.
Egyetemi jegyzet. I. félév, 1953. Szerkesztő: Földes
Iván. /Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat./
Földes-Perbiró-Rudolf-Nagy-Seres: Mezőgazdasági jog.
Egyetemi jegyzet, II. félév, 1954. Szerkesztő: Földes
Iván. /Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat./
5. Genkin D.M., Raszkol A.A. Mezőgazdasági Dokumentációs
Központ, Moszkva, 1947. I. rész. /A Szovjetunió Igazság-
ügyminisztériumának Jogi Könyvkiadója, Moszkva 1947.
Ford./
II. rész. /Jogtudományok Szovjetuniói Intézete,
Moszkva, 1947. Ford./
Kazancev N.D.-Raszkol A.A.: Földjog. Jogirodalmi Művek
Állami Kiadója, Moszkva, 1949. Ford./
6. Perbiró József: Szovjet kolhozjog. 1950/51.
/Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat./
Medve Zsigmond: Kolhozjog. Budapest. 1954.
/ELTE. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat./
7. Eörsi Gyula: Mezőgazdasági jog. Földjog. 1955/56.
/ELTE. Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat./
Eörsi-Nagy-Seres: Földjog. Egyetemi jegyzet, 1957/58.
Nagy-Seres: Földjog. Egyetemi jegyzet, 1958.
Seres Imre: Földjog. Egyetemi jegyzet, 1959/60.

8. Medve Zsigmond: Termelészövetkezeti jog. Egyetemi jegyzet. /Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest. ELTE/ 1956/57.
Medve Zsigmond: Mezőgazdasági termelészövetkezeti jog. Egyetemi jegyzet. /Felsőoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest. ELTE/ 1957.
9. Nagy László: Mezőgazdasági termelészövetkezeti jog. Egyetemi jegyzet. 1959/60., 1960/61., /+ utánnnyomások/.
10. Földes-Molnár-Nagy-Seres-Veres: Mezőgazdasági jog. /Földjog, Termelészövetkezeti jog/. Szerkesztők: Nagy-Seres. Tankönyvkiadó, Budapest, 1966. 462 l.
11. Uo.: 13. l.
12. Földes-Molnár-Seres-Veres: Mezőgazdasági jog I-II. Szerkesztő: Seres Imre./Tankönyvkiadó, Budapest,/1969., 1970.
13. Uo.: II. kötet, 11. l.
14. Földes-Molnár-Seres-Veres: Földjog. Szerkesztő: Seres Imre./Tankönyvkiadó, Budapest,/1974. 11. l.
15. Samu Mihály: Előterjesztés a tananyag korszerűsítés általános problémáiról. Budapest, 1973. április 13. 3-4 l.
16. Király Tibor: A jogászképzés újabb reformja felé. /Felsőoktatási Szemle/ 1976. 2.sz. 96-102. l.
17. Bihari Ottó: "A társadalomtudományok és korunk fő feladatai". /Korreferátum/ Gazdaság és Jogtudomány IX. kötet 1-2. szám 37-40. l.
18. Reiner Aret: A mezőgazdasági jog kodifikációjának tökéletesítése és a mezőgazdasági jog kialakítása az NDK-ban. Magyar Jog, 1975. 12. sz. 734-736. l.
19. Kulcsár Kálmán: Gondolatok a jogászság társadalmi szerepéről. Magyar Jog, 1975. 3-4. sz.

20. Ágazati képzés helyzete az Állam- és Jogtudományi Karokon. /A Művelődésügyi Minisztérium jogi szakbizottságának anyaga. Ea.: Szotáczy Mihály/
21. Molnár Imre: Megjegyzések a "Szövetkezeti jog" tananyagának tervezett vázlatához. Előterjesztés. Budapest, 1974. június hó 20-án.
22. Nagy László: A szövetkezetek elméleti kérdéseiről. Társadalmi Szemle, 1968. 4. sz. 69-72. l.
23. Molnár Imre: Mezőgazdasági jogi példatár. Tankönyvkiadó, Budapest, 1965. 192. l.
24. Benkő-Molnár-Schmidt: Földjogi jogeset és iratmintatár. Tankönyvkiadó, Budapest, 1975. 135. l.

[illegible]

B 85143

F.k.: Dr. Krajko András tudományos rektorhelyettes.

Készült a JATE Sokszorosító Uszemében Szeged.

Engedélyszám: 382

Méret: B/5.

Példányszám: 320

F.v.: Lengyel Gábor.